

Kardeljeva pl. 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
tel.: +386 (0)1 58 05 105
fax: +386 (0)1 58 05 104

**Evropska družboslovna raziskava
Predstavitev rezultatov 10-letnega raziskovanja:
knjiga**

Vrednote v prehodu V.*

Izbran vidik:
Zaupanje v institucije sistema
(meritve v Sloveniji v mednarodnih primerjavah)

Ljubljana, 29.11. 2012

* Knjiga in to poročilo sta dostopna na domači strani: <http://www.cjm.si/edokumenti>

Predstavitev rezultatov 10-letnega raziskovanja v okviru Evropske družboslovne raziskave: knjiga Vrednote v prehodu V.

1.0 Uvod

Slovensko družboslovje (FDV–CJMMK) sodeluje v izvajanju osrednje Evropske družboslovne empirične raziskave, ki poteka v okviru prioritet Evropske unije v obdobju 2000-2012. V tem okviru smo doslej izvedli pet obsežnih in metodološko zahtevnih empiričnih raziskav (2002-2010), trenutno pa je v teku raziskava v okviru šestega vala, ki jo bomo zaključili v decembru letos. Pri zasnovi raziskave sodelujejo nacionalne akademske raziskovalne skupine iz vseh držav članic Evropske unije, raziskavi pa se pridružujejo tudi Rusija, Ukrajina, Hrvaška in Izrael.

Knjiga Vrednote v prehodu V. – Evropska družboslovna raziskava. Vseskozi si osrednja raziskovalna skupina in nacionalne raziskovalne skupine prizadevajo prenašati rezultate raziskav v ustrezne segmente strokovne in politične javnosti. O tem priča veliko število znanstvenih in strokovnih objav. Knjiga Vrednote v prehodu V. je izraz tega prizadevanja. V knjigi je zbrano in posredovano celotno raziskovalno gradivo iz petih raziskav v Sloveniji – v medčasovnih prikazih – podan pa je tudi vpogled v raziskovalne rezultate v drugih evropskih državah v obliki mednarodnih primerjalnih prikazov. Knjiga je pred dnevi izšla in jo predajamo javnosti. To je osnovni namen tokratnega srečanja.

V jedru tematske zasnove raziskave med leti 2002–2012 so naslednje teme: zaupanje v institucije političnega sistema, moralne vrednote, nacionalne in religijske identitete, zadovoljstva in počutja ljudi. V tem okviru poteka tudi sistematično raziskovanje premikov in stanj v socialnih strukturah evropskih družb in ob tem opazovanje premikov v izobraževalnih in zaposlovalnih sistemih, v družinskih sestavah itd, itd. Posamezne dvoletne raziskave pa vključujejo še vrsto aktualnih družbenih in družboslovnih tem, denimo vrednotenje družine, izražanje odnosa do dela in ekonomske morale, medgeneracijska razmerja, zaupanje v sodstvo in policijo ter vrsto drugih. V tokratni (2012) raziskavi pa so v središču vprašanja o vključenosti oz. izključenosti ljudi iz sistema, o njihovih pogledih na možnost demokratične udeležbe v njem, možnosti za svobodno izražanje stališč, ob tem pa poteka tudi kontinuirana raziskava odnosa do delovanja osrednjih družbenih institucij.

Knjiga Vrednote v prehodu V. v uvodnem delu pokaže na pomen mednarodnega primerjalnega družboslovnega raziskovanja in posreduje podrobne informacije o ciljih, metodološki zasnovi in dosedanjem poteku raziskave ESS. V drugem delu knjige je podan pregled vseh raziskav ESS, opravljenih v Sloveniji v času 2002–2010. V tretjem delu je podan pregled rezultatov meritev v evropskem prostoru, omejen na rezultate zadnje dostopne raziskave za države, ki so v valu 2010 vključene v mednarodno datoteko. V četrtem delu knjige je pregled tematskih raziskav, ki so bile izvedene v posameznih dvoletnih projektih in

ki na primerjalni osnovi pokažejo odnos Evropejcev do izbranih osrednjih problemov, kot so odnos do priseljencev, razumevanje državljanstva in demokracije, poglede na delovanje zdravstvenih sistemov in zdravje, ekonomsko moralo, vprašanje družbene blaginje in družine, načrtovanje življenjskih poti, odnos do blaginje v spreminjajoči se Evropi, razmerja med starimi in mladimi, zaupanje v kazensko pravosodje itd.

Knjiga je izšla v okviru Založbe FDV v sodelovanju z založbo Echoraum iz Dunaja v seriji Dokumenti SJM. Knjiga obsega 578 strani.

Iz obsežnega raziskovalnega gradiva smo kot ilustracijo za tokratni pogovor izbrali tematiko Zaupanje v institucije. V nadaljevanju, v prvem delu, bomo kratko ilustrirali potek izražanja zaupanja v osrednje institucije sistema v Sloveniji – v medčasovnih primerjavah – ter pokazali na umestitev Slovenije v mednarodnih oz. medevropskih primerjavah v preseku 2002–2010.

Raziskava ESS se v opazovanju odnosa do institucij, kot že omenjeno, omejuje na naslednje:

- zaupanje parlamentu,
- zaupanje pravnemu sistemu,
- zaupanje policiji,
- zaupanje politikom,
- zaupanje političnim strankam,
- zaupanje evropskemu parlamentu,
- zaupanje Organizaciji združenih narodov.

Poleg tega je v koncept projekta ESS vključeno trajno raziskovanje zadovoljstva:

- s stanjem zadovoljstvo,
- s stanjem demokracije,
- z delovanjem vlade,
- s stanjem gospodarstva,
- z zdravstvom in
- s šolstvom.

V širši kontekst raziskave sodi tudi raziskovanje zadovoljstva z življenjskimi razmerami oz. življenjem na sploh ter izražanje osebne sreče. V nadaljevanju tega poročila se bomo omejili na prikaz rezultatov meritev odnosa (ne-zaupanja, ne-zadovoljstva) do institucij političnega oz. družbenega sistema, ki so navedene zgoraj.

2.0 Raziskovanje zaupanja v sistem

2.1 Izražanje zaupanja v institucije sistema – meritve v Sloveniji v obdobju 2002–2010

V tabeli 1 so prikazani rezultati meritev zaupanja v izbrane institucije sistema v obdobju od 2002–2010 in na osnovi raziskav, ki so vključevale reprezentativne vzorce prebivalcev Slovenije, starejših od 15 let.

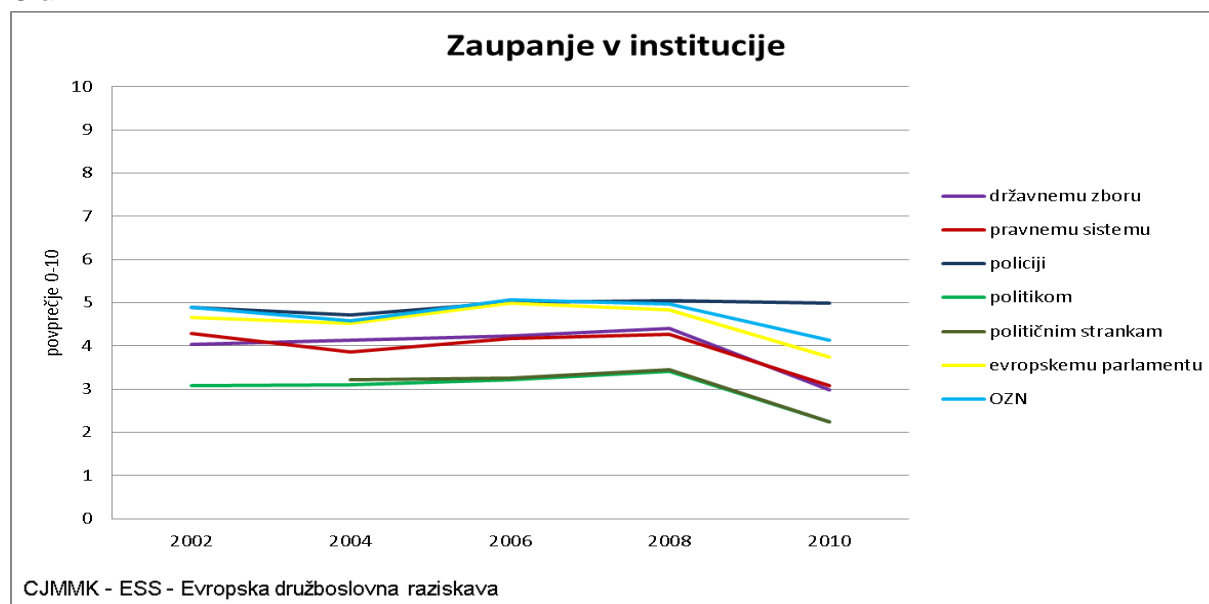
Tabela 1: Koliko zaupate naslednjim institucijam...

(povprečna ocena 0 – 10; 0-sploh ne zaupam in 10-popolnoma zaupam)

	2002	2004	2006	2008	2010
državnemu zboru	4,04	4,13	4,22	4,41	2,98
pravnemu sistemu	4,28	3,85	4,17	4,27	3,08
policiji	4,89	4,71	5,01	5,05	4,99
politikom	3,07	3,10	3,21	3,42	2,25
političnim strankam	-	3,21	3,25	3,44	2,24
evropskemu parlamentu	4,65	4,53	4,98	4,83	3,74
OZN	4,90	4,57	5,07	4,96	4,13

Dodatna ilustracija teh meritev je v grafu 2.1, ki jasno pokaže ustaljenost izraženega zaupanja v institucije v razponu 2002–2008 oz. celo tendenčno rahlo naraščanje zaupanja, predvsem pa oster upad v izraženem zaupanju v preseku 2008–2010. Tako upade izraženo zaupanje Državnemu zboru¹ iz 4.22 leta 2006 na 2.98 leta 2010. Enako ostro padajočo tendenco v izražanju zaupanja opazimo v odnosu do politikov, političnih strank, pravnega sistema, pa tudi v odnosu do Evropske unije in OZN. Pri tem je izjema le izražanje zaupanja v policijo, ki je stabilno v vsem obdobju opazovanja.

Graf 2.1

¹ prikazano na osnovi srednjih vrednosti na osnovi lestvice 0–10, kjer 10 pomeni popolno zaupanje.

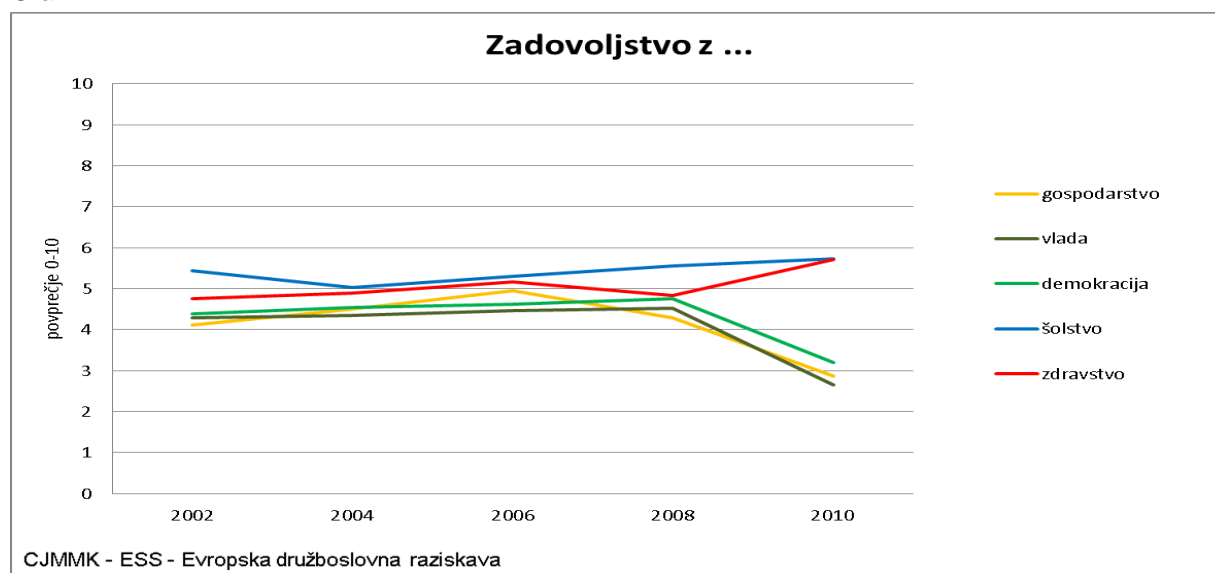
Podoben negativen trend razkrije tudi meritev izražanja zadovoljstva s stanjem demokracije, razmerami v gospodarstvu in odnosom do vlade; le v ocenjevanju razmer na področju šolstva in zdravstva zaznamo stabilnost ali naraščanje zaupanja. To ilustrirajo podatki v tabeli 2, ki so lepo ponazorjeni v grafu 2.2.

Tabela 2: Kako zadovoljni ste z ...

(povprečna ocena 0 – 10; 0-sploš nisem zadovoljen in 10-zelo zadovoljen)

	2002	2004	2006	2008	2010
stanjem gospodarstva	4,12	4,50	4,95	4,29	2,87
vlado	4,28	4,35	4,47	4,53	2,65
delovanjem demokracije	4,39	4,54	4,61	4,75	3,20
šolstvom	5,43	5,03	5,31	5,56	5,73
zdravstvom	4,75	4,89	5,17	4,83	5,70

Graf 2.2

Ves nabor institucij, ki so neposredno povezane z razmerami v političnem (in gospodarskem) sistemu, so v preseku 2002–2012 izpostavljene skrajno zadržanim ocenam in v bistvu izrazito negativno vrednotene. Tak trend je očiten tudi na osnovi politbarometriških meritev, ki so prikazane v tem dokumentu v tretjem poglavju. Zaznave o upadanju zaupanja v osrednje institucije, med njimi tudi gospodarske in civilno-družbene, potrjujejo gornjo ugotovitev.

Kot smo ugotovili v politbarometriški analizi, se prejkoslej zastavlja vprašanje legitimnostne osnove delovanja sistemskih institucij.

Enako negativno tendenco opažamo tudi v izražanju zaupanja v Evropsko unijo in OZN.

2.2 Izražanje zaupanja v institucije – medevropske primerjave

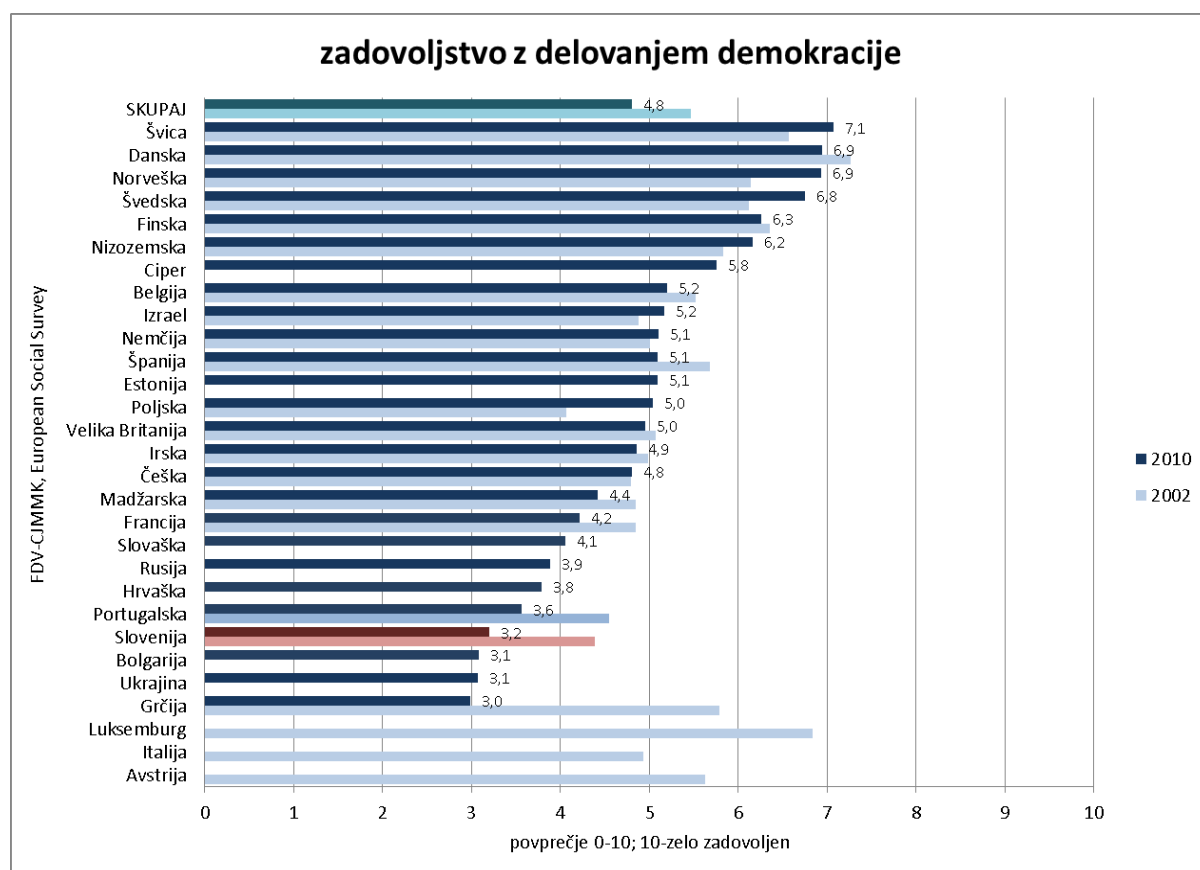
V nadaljevanju tega poročila prikazujemo rezultate meritev zaupanja/izražanja zadovoljstva na prikazanih dvanajstih institucionalnih točkah oz. presekih.

Izražanje ne-zadovoljstva z demokracijo – v evropskih primerjavah

Gre za vprašanje oz. instrument, ki je uveljavljen v politološkem empiričnem raziskovanju. Mednarodna primerjava rezultatov raziskave ESS, ki vključuje medčasovno komponento (2002–2010), odpira vpogled na vrednotenja demokratičnih praks in na izkušnje državljanov v razmerah evropskih držav. Daje tudi dobro osnovo za ovrednotenje pomena rezultatov posamične nacionalne meritve.

Pri tem gre seveda predvsem za vprašanje, kako se Slovenke in Slovenci umeščamo v evropski prostor. Pogled v rezultate meritev in primerjalni prikaz (graf 2.3) pokaže, da je Slovenija v dveh časovnih presekih umeščena na dveh ravneh. Na osnovi meritev v letu 2002 smo umeščeni sicer primerjalno nizko, vendar v skupaj s Francijo, Madžarsko, Poljsko in Portugalsko; v drugem časovnem preseku 2010 pa smo umeščeni bistveno nižje, tako rekoč na dnu ranga, skupaj z Bolgarijo, Hrvaško in Ukrajino. Razlika v izražanju zaupanja je izrazita, podrobne medčasovne primerjave pa pokažejo, da je nastala predvsem v preseku 2008–2010, torej v času delovanja tzv. Pahorjeve vlade, pred izrednimi volitvami.

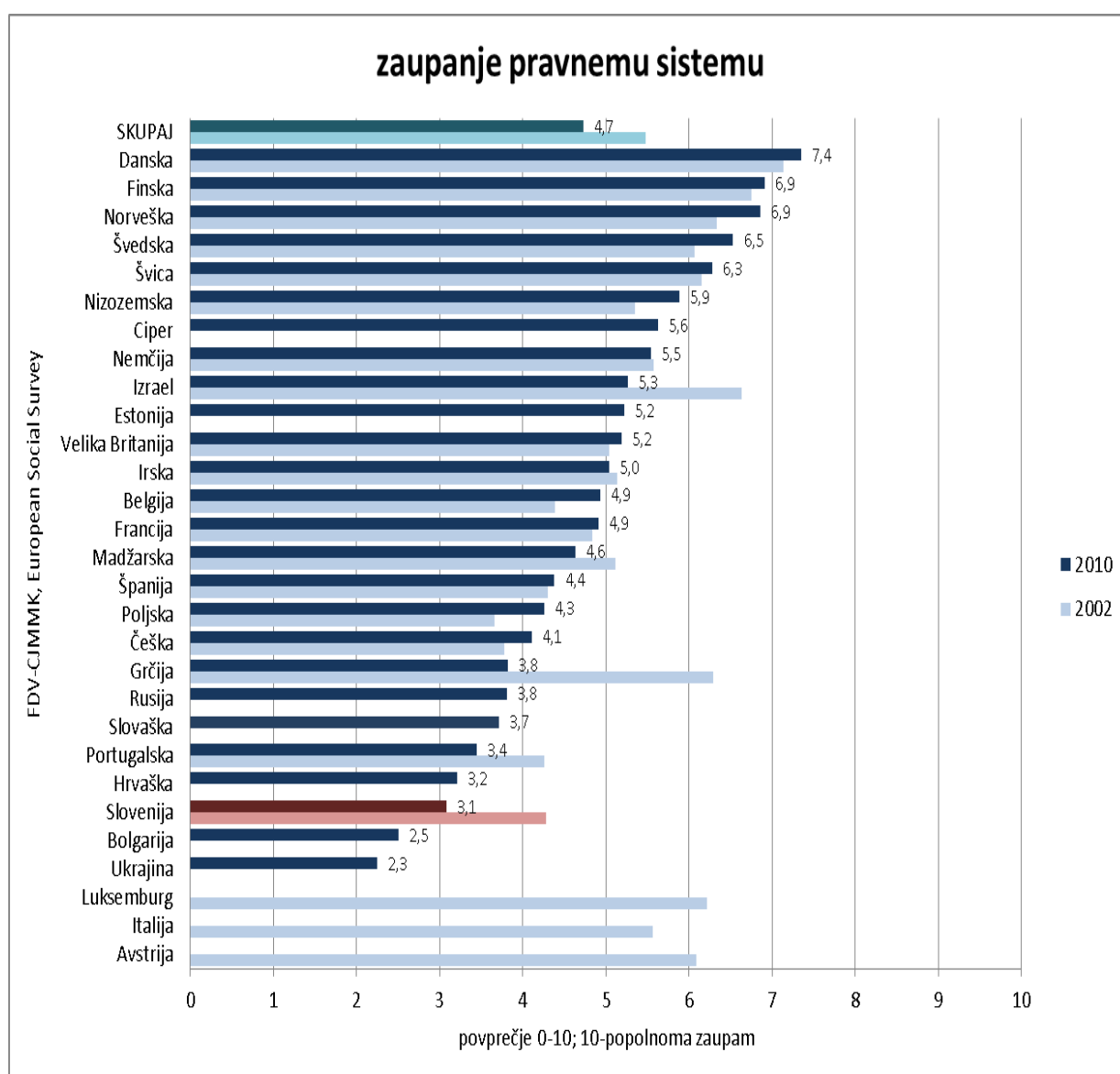
Graf 2.3

Zaupanje pravnemu sistemu

Pogled v širino umeščenih držav v izražanju zadovoljstva z demokracijo in zaupanja v pravni sistem pa tudi v nadaljnjih presekih pokaže, da se skupina skandinavskih in nabor zahodnoevropskih držav pretežno umešča najvišje oz. visoko, skupina posttranzicijskih in držav v izrazitih gospodarsko-finančnih težavah pa se veskozi umešča nizko. Tudi v izražanju zaupanja pravnemu sistemu je Slovenija umeščena nizko in bistveno nižje kot v izhodišču. Najizrazitejši padec v izražanju zaupanja raziskava zazna v preseku 2008–2010, ko se naša država dejansko znajde v razmerah ne le finančne oz. gospodarske, temveč tudi politične krize. Institucije sistema ne zagotavljajo ustreznega pravnega varstva, kar se izraža v ocenah, prikazanih v grafu 2.4.

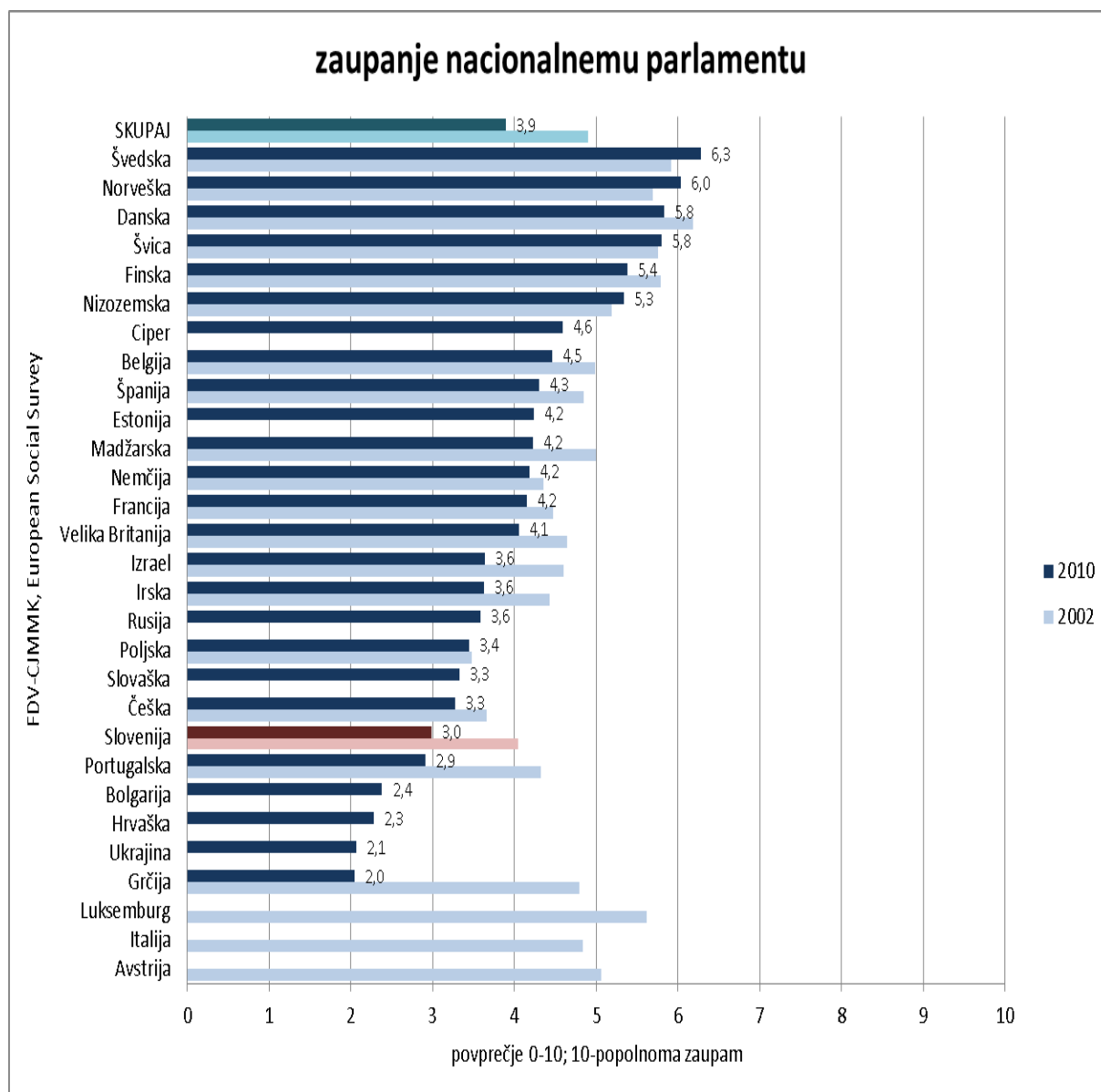
Graf 2.4

Zaupanje nacionalnemu parlamentu – državnemu zboru

Graf 2.5 dopolni sliko s podatki o tem, kako državljani evropskih držav izražajo zaupanje svojim nacionalnim parlamentom. V izhodiščni meritvi (2002) se Slovenija umešča v vrh spodnje polovice ranga, skupaj z Irsko, Nemčijo, Portugalsko in Češko, druga meritev (2010) pa pokaže bistven upad v izražanju zaupanja, ki označuje sicer večino evropskih držav, še posebej Grčijo, Portugalsko, Španijo, pa tudi Belgijo, Irsko, Izrael itd., vendar je upad zaupanja državnemu zboru v Sloveniji med najizrazitejšimi. Na tej ravni se Slovenija premakne v skupino skupaj z Bolgari, Slovaki, Čehi in Portugalci.

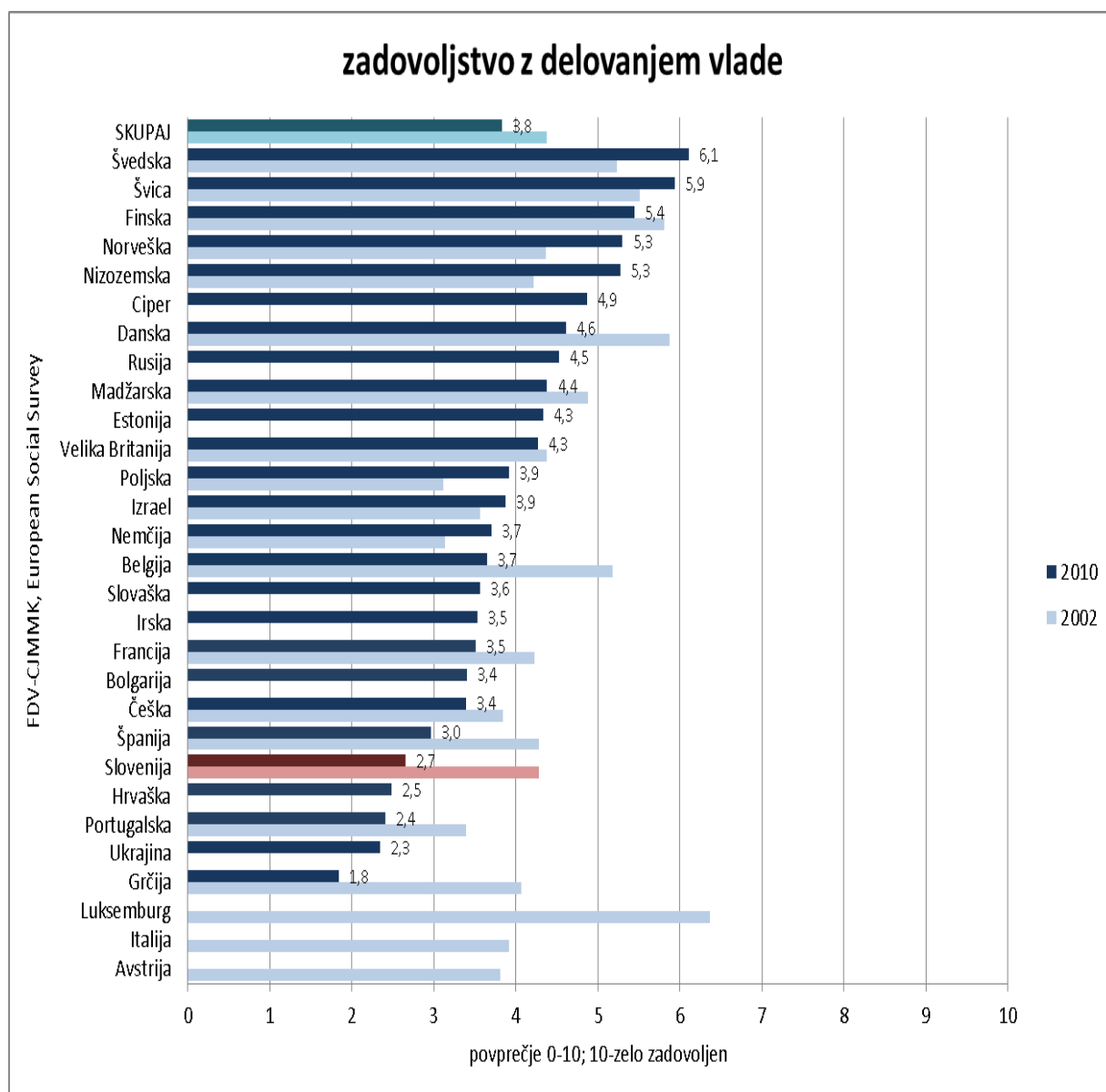
Graf 2.5

Zadovoljstvo z delovanjem vlade

Graf 2.6 kaže povprečno nizko raven zadovoljstev državljanov evropskih držav z delovanjem vlade na sploh. Vendar tudi tu velja, da so v izražanju zadovoljstva z delovanjem vlade vselej visoko umeščene skandinavske, deloma zahodnoevropske države, nizko pa posttranzicijske manj razvite države. Slovenija se je v prvi meritvi (2002) znašla relativno visoko v sredini ranga, ob drugi meritvi (2010) pa je padla na dno. V izražanju odnosa do vlade se je v prvem preseku znašla skupaj s Francijo, Nizozemsko, Norveško, Španijo, tudi Veliko Britanijo, v drugem časovnem preseku (2010) pa skupaj s Hrvaško, Češko, Portugalsko in Španijo. Podroben vpogled medčasovnih meritev pokaže, da je najizrazitejši upad zadovoljstva z vlado zabeležen v obdobju tzv. Pahorjeve vlade in še posebej zaostreno v preseku 2010–2012, kar je prikazano že v predhodnem poglavju (graf 2.1).

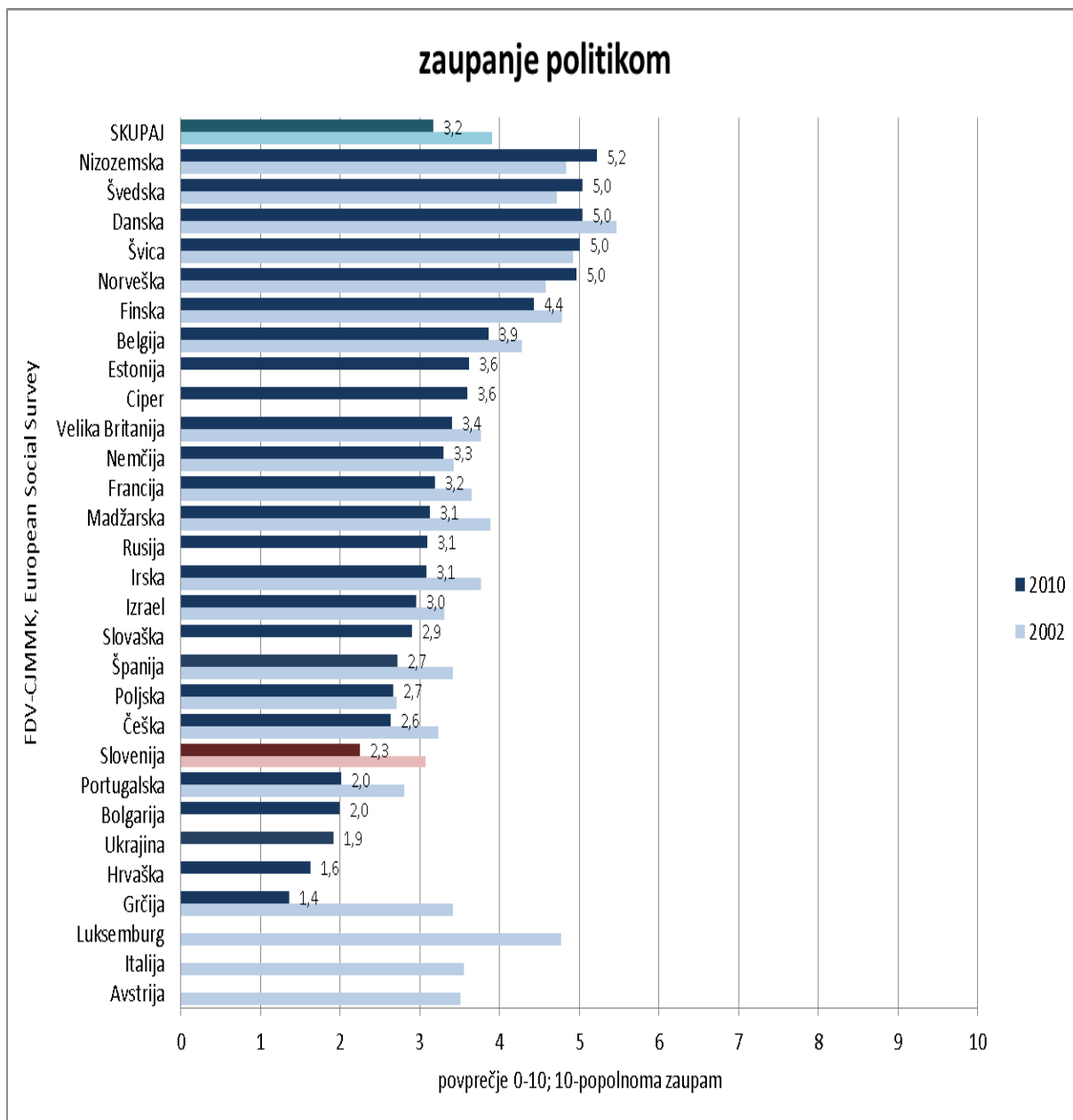
Graf 2.6

Zaupanje politikom

V izražanju zaupanja politikom, ki je sicer nasploh na nižji, celo na najnižji ravni med opazovanimi institucijami, s povprečno več zaupanja ponovno izstopajo skandinavske in nekatere zahodnoevropske države. Slovenija je ob prvi meritvi (2002) umeščena v vrh spodnje tretjine, ob drugi meritvi pa ob izrazitem upadu zaupanja v preseku 2008–2010 v spodnji četrtini. Tu se znajde skupaj v družini z Bolgari, Čehi, Poljaki in Portugalci.

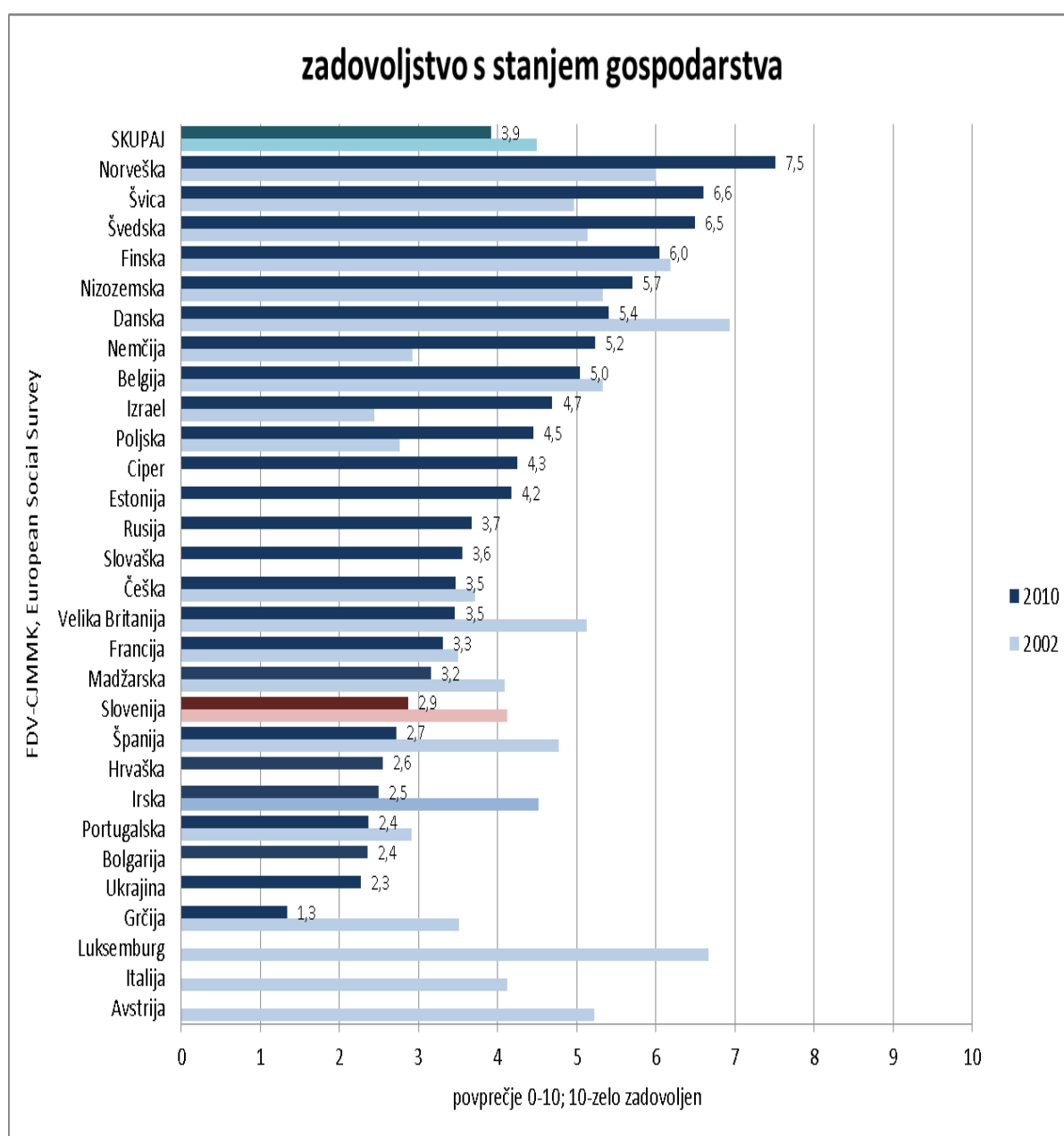
Graf 2.7

Zadovoljstvo s stanjem v gospodarstvu

Na prehodu v prejšnje desetletje smo Slovenci razmere v gospodarstvu označevali zmerno pozitivno, kar nas je umestilo nekako na sredino ranga. Ob naslednjih in predvsem zadnji meritvi (2010) pa se izrazi izostren kritičen pogled državljanov Slovenije na razmere v gospodarstvu.

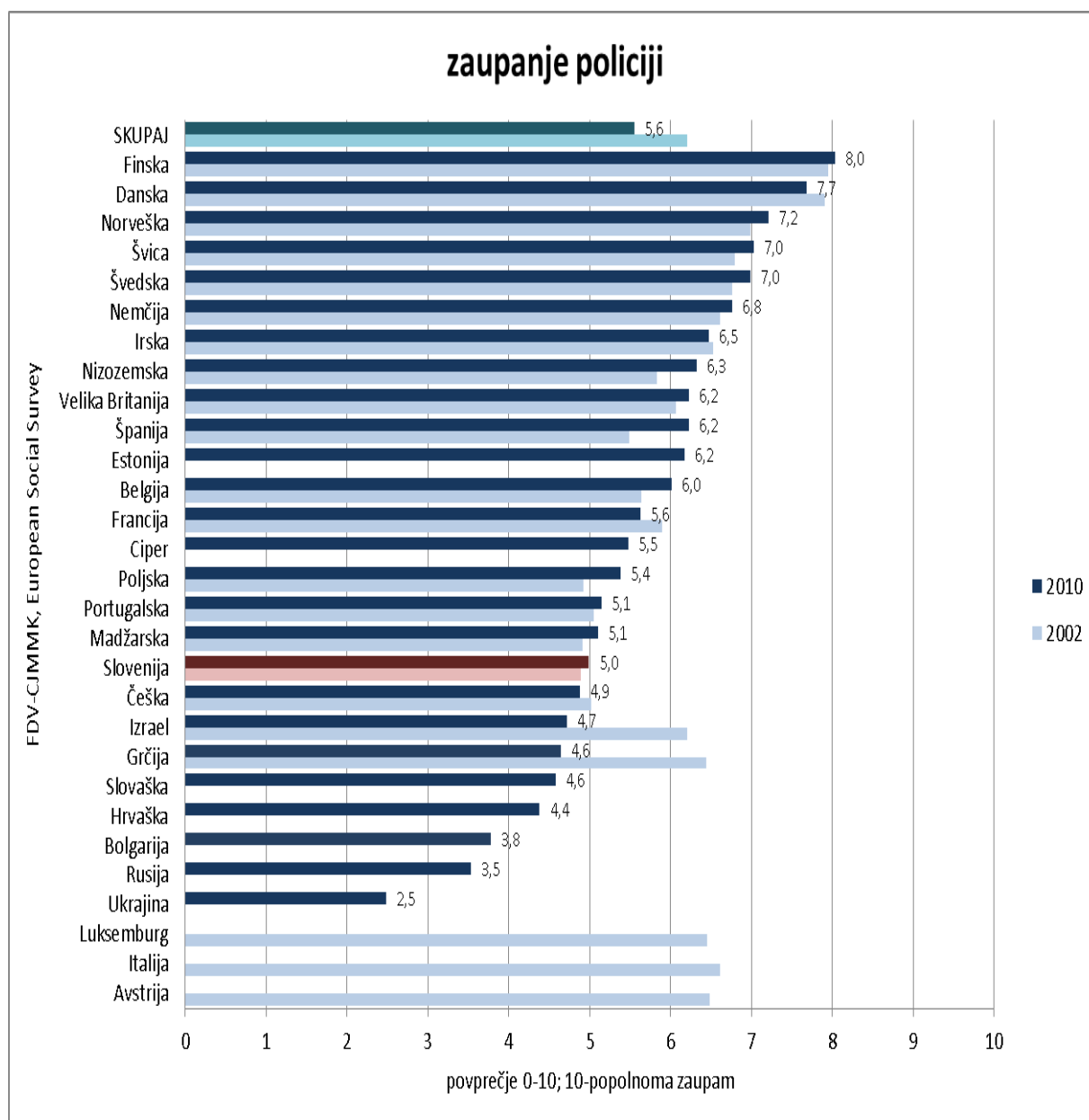
Graf 2.8

Zaupanje v policijo

Med vsemi sistemskimi institucijami, sicer na ravni medevropskih primerjav, izgublja na zaupanju. To še posebej izstopa v Grčiji, Izraelu, pa tudi v Franciju, na Danskem in na Češkem. Naraščajoče zaupanje v policije meritve v preseku 2002–2010 zaznajo v Španiji, Nizozemski, Belgiji itd. Slovenija se v evropskem rangju umešča sicer nizko, a stabilno. Delež izraženega zaupanja v preseku 2002–2010 rahlo naraste. Kljub taki primerjalno nizki umestitvi (glej graf 2.9) je v primerjavah med institucijami znotraj Slovenije policija umeščena vseskozi visoko, skupaj s Slovensko vojsko, šolstvom, zdravstvom, Predsednikom republike itd.

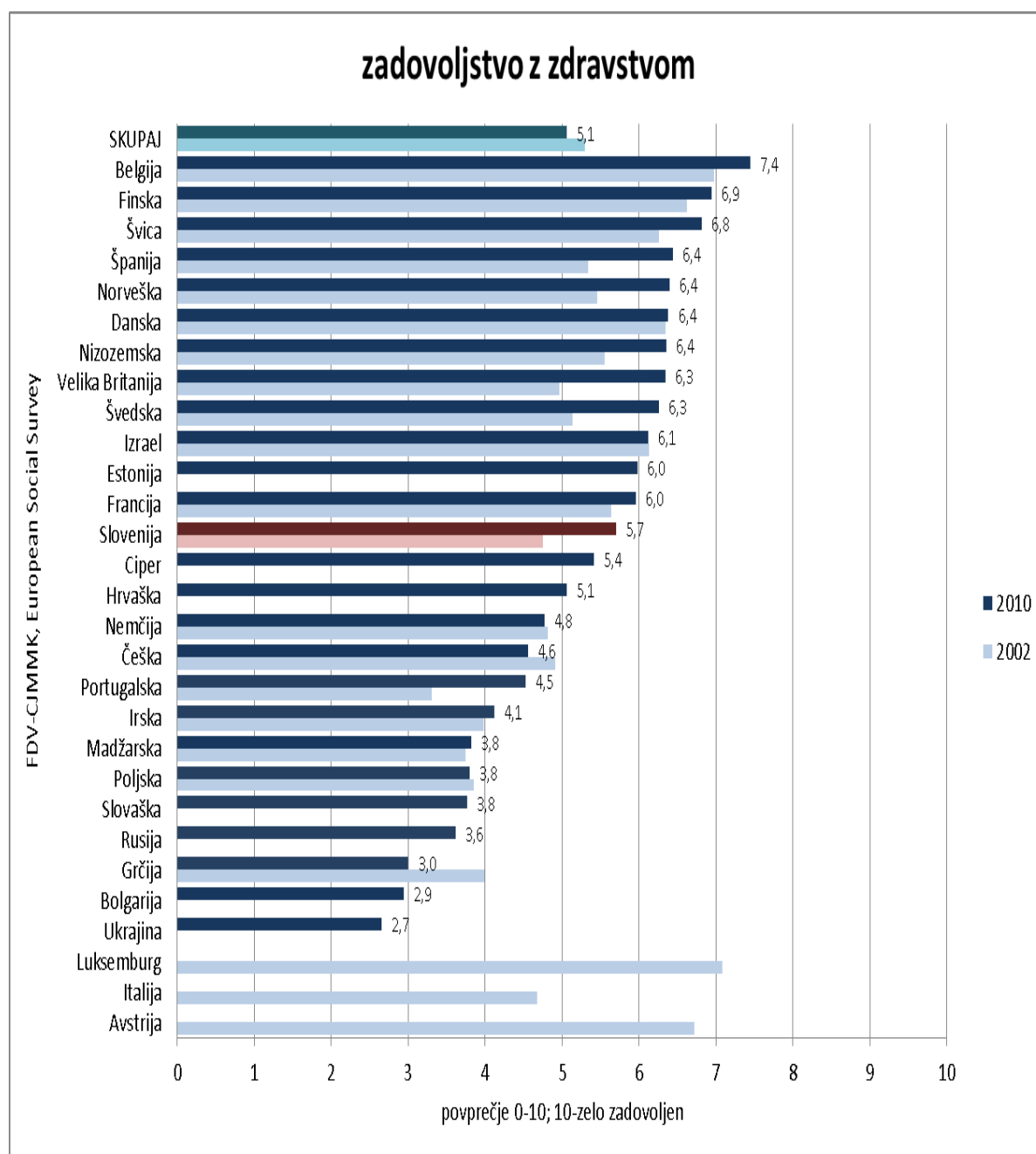
Graf 2.9

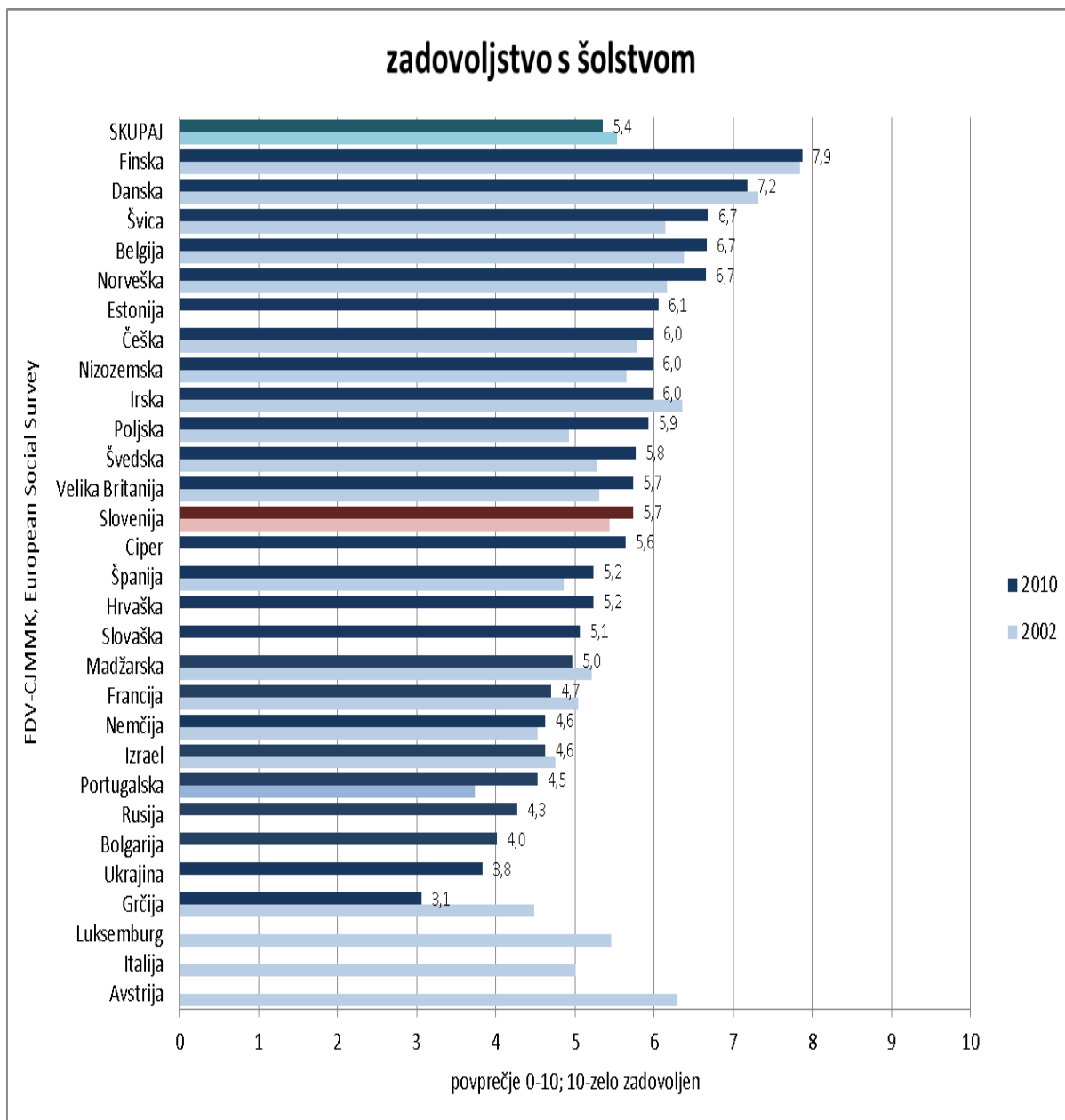
Zadovoljstvo z zdravstvom in šolstvom

Grafa 2.10 in 2.11 ponazarjata vrednotenja teh dveh pomembnih institucionalnih in družbeno-razvojnih področij, ki nasploh vežeta nase pretežno pozitivne ocene in visoko zaupanje. Še posebej v primerjavi s prevladujočim nezaupanjem vladi, parlamentu, političnim strankam itd. Slovenija vse v mednarodni primerjavi v izražanju odnosa do zdravstva in šolstva umesti visoko v srednji del ranga. Medčasovna primerjava pokaže pozitiven trend. V obdobju od 2002–2010 je kljub prevladujočemu upadanju zaupanja v ves sistemski institucionalni prostor narastel.

Graf 2.10

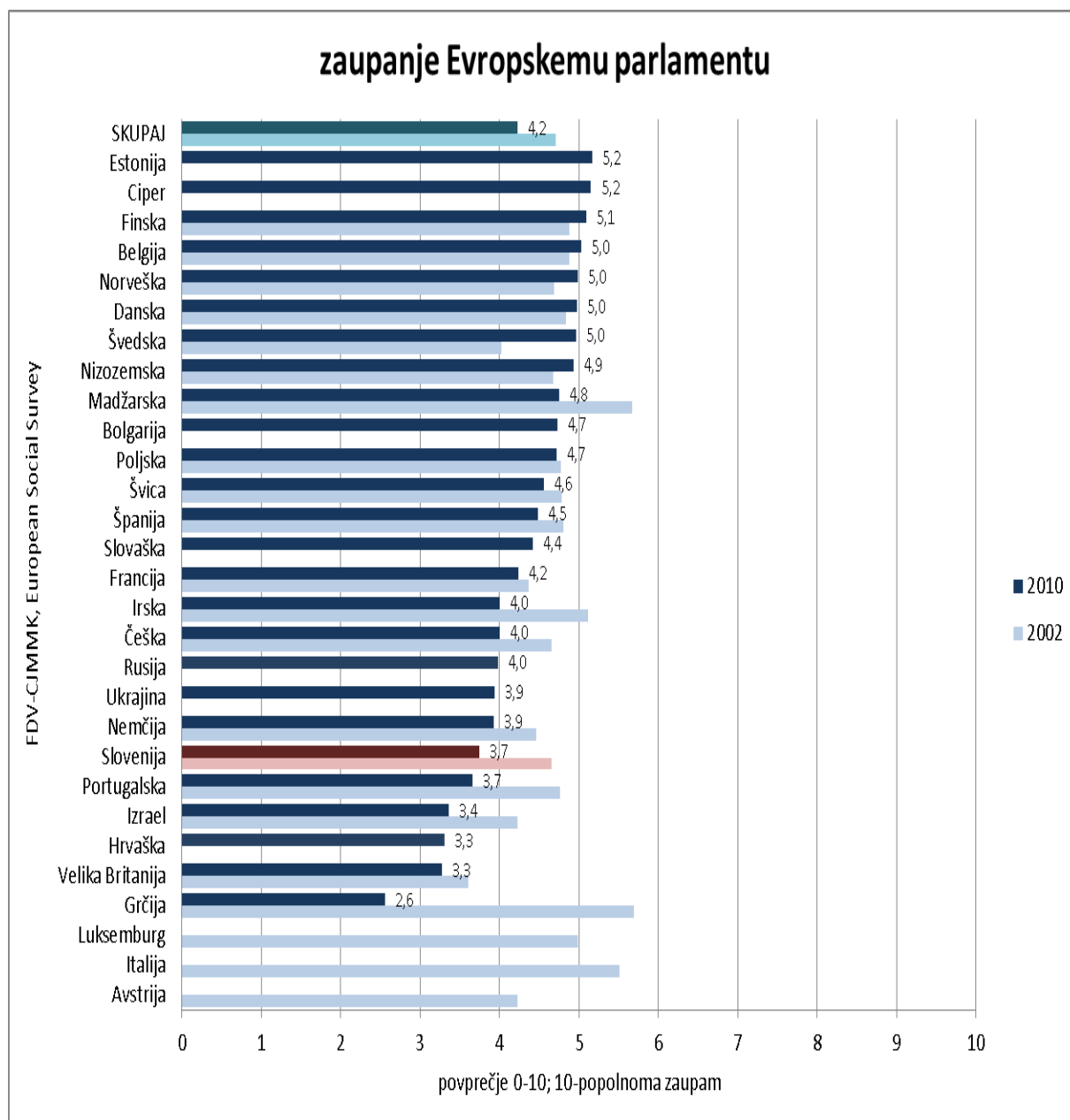
Graf 2.11

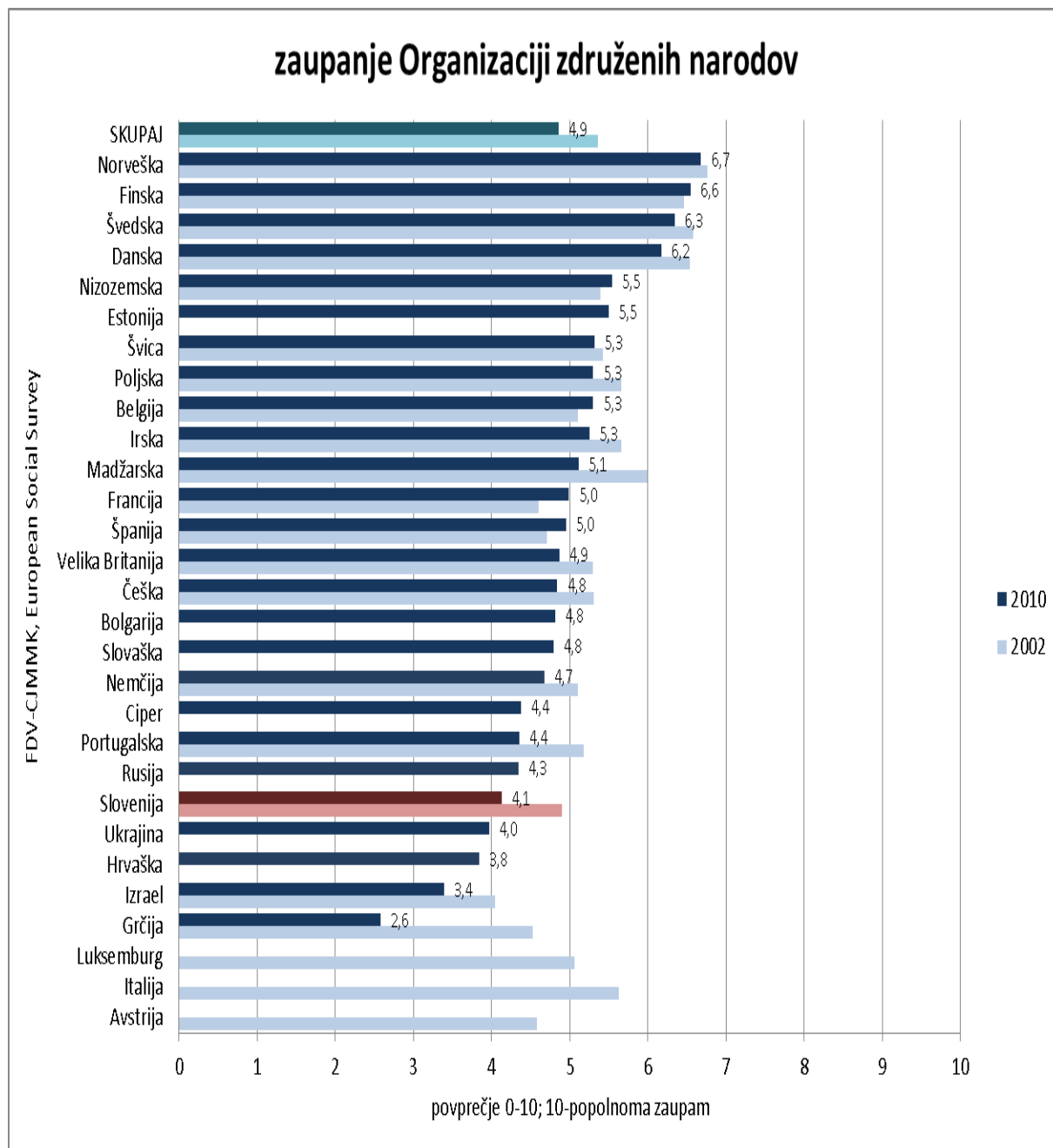
Zaupanje v Evropski parlament in OZN

Izražanje zaupanja v Evropski parlament in OZN v prostoru evropskih narodov ponazarjata grafa 2.12 in 2.13. V izražanju zaupanja v obe mednarodni organizaciji je opazen dovolj izrazit negativen trend in nizka uvrstitev.

Graf 2.12

Graf 2.13

3.0 Meritve zaupanja v institucije v okviru raziskave Politbarometer – prikaz meritev v obdobju od 1996–2012

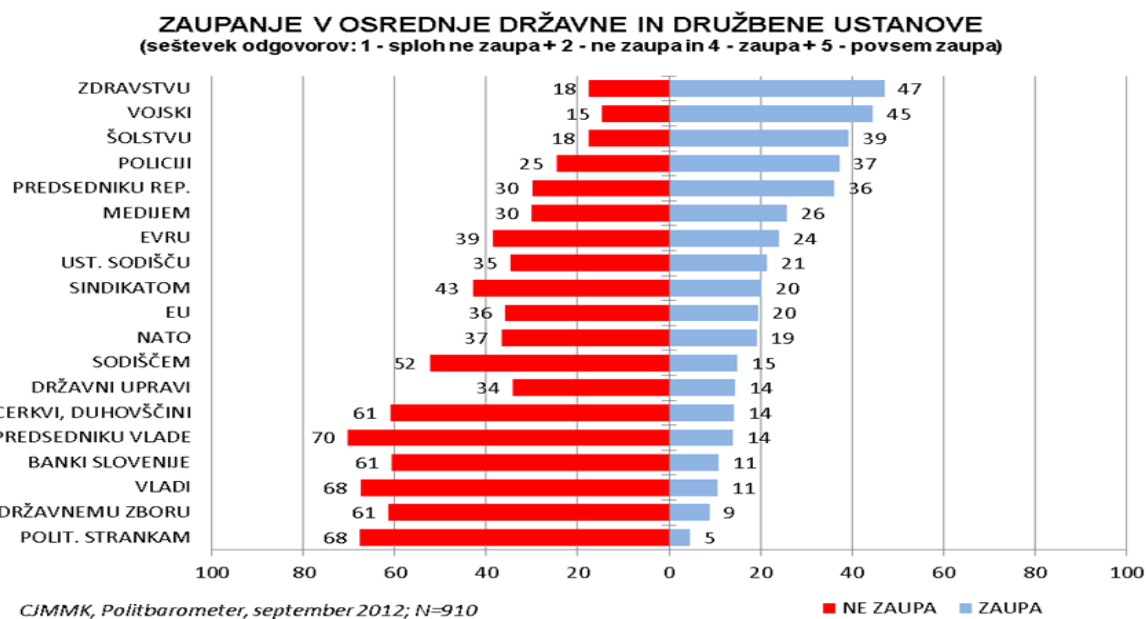
Prikaz v tem poglavju temelji na rezultatih meritve september 2012 in vključuje vse predhodne meritve. Podrobneje pa so prikazane ugotovitve na osnovi zadnje meritve. Iz prikazanega gradiva je razvidno, da raziskava Politbarometer vseskozi zajema širok nabor institucij družbenega sistema in se ne omejuje zgolj in predvsem na opazovanje odnosa do političnih institucij, kot to velja za projekt ESS.

3.1 Meritve zaupanja v septembru 2012, bližnje primerjave in analize

Septembrska meritev v okviru tematskega bloka »zaupanje v institucije« (grafi 3.1 do 3.5) ostaja v obsegu ustaljenega nabora državnih organov, javnih služb in osebkov civilne družbe.

Septembrska meritev zaupanja je prikazan v grafu 3.1. Med ustanove z najvišjim deležem zaupanja se uvrščajo: zdravstvo (47%), vojska (45%), šolstvo (39%), policija (37%) in Predsednik republike (36%). Med ustanove z najnižjimi deleži zaupanja so uvrščeni: politične stranke (5%), državni zbor (9%), vlada in Banka Slovenije (11%), predsednik vlade, cerkev in duhovščina (14%) ter sodišča (15%). Vse te ustanove pa po drugi strani izstopajo z visokimi oz. nizkimi deleži izraženega nezaupanja. Tako npr. z najvišjim deležem nezaupanja izstopajo: predsednik vlade (70%), vlada in politične stranke (68%), državni zbor, Banka Slovenije ter cerkev in duhovščina (61%). Z najnižjimi deleži nezaupanja pa izstopajo vojska (15%), zdravstvo in šolstvo (18%), policija (25%), Predsednik republike in mediji (30%).

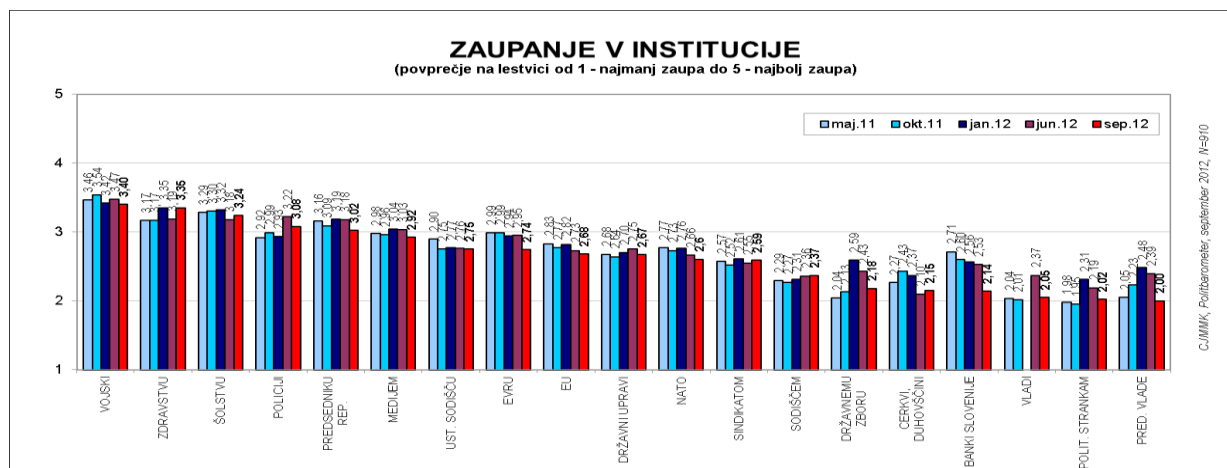
Graf 3.1

Kako se opazovane institucije umeščajo glede na srednje ocene izraženega ne-zaupanja, je prikazano v grafu 3.2. Iz grafa lahko razberemo medčasovne premike v ocenjevanju. V preseku junij-september tako opazimo, da so vojska, policija in Predsednik republike – sicer

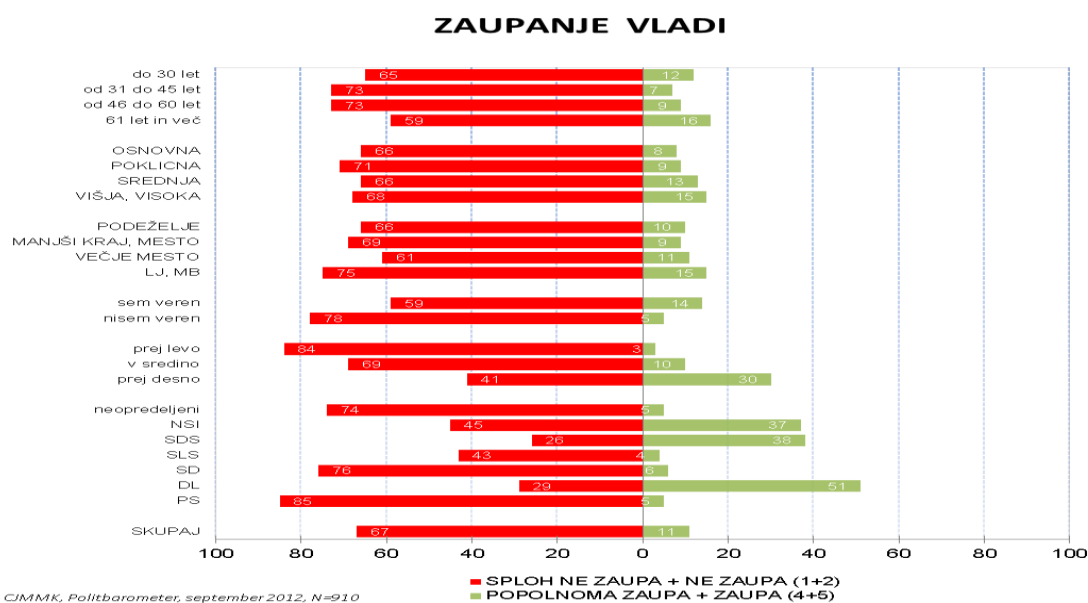
na ravni visokega povprečja – deležni nekaj nižjih ocen, zdravstvo in šolstvo pa nekaj višjih ocen kot pred tem. Izrazit upad ocen je opazen v spodnjem delu ranga. Najbolj izrazito pade ocena predsednika vlade, vlade kot celote, Banke Slovenije, političnim strankam in državnemu zboru. Poleg predsednika vlade (iz 2.39 na 2.00) je najbolj kritično izpostavljena Banka Slovenije (iz 2.53 na 2.14).

Graf 3.2

V grafih 3.3 in 3.4 podajamo vpogled v strukturo izražanja zaupanja vladi in Banki Slovenije. Prevladujoče nezaupanje vladi pri vseh opazovanih kategorijah deloma korigira povečano zaupanje vladi med desno samoopredeljenimi ter preferenti SDS in NSI. Samo za preferente SDS velja, da je delež respondentov, ki ji izrekajo zaupanje (38%) večji od deleža nezaupljivih (26%).

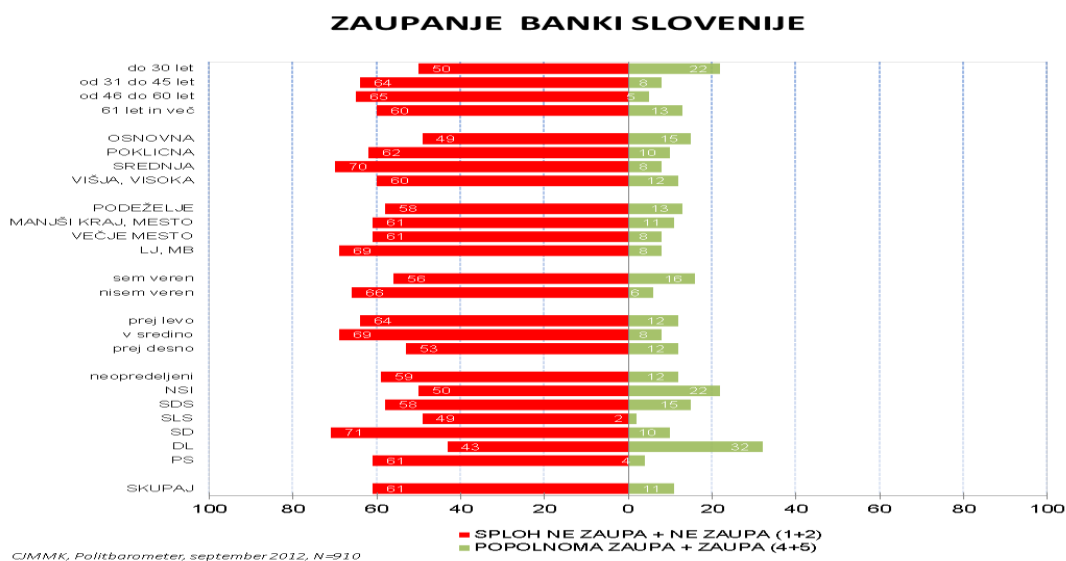
Graf 3.3

Glede izražanja ne-zaupanja Banki Slovenije pa velja, da ga ne določa nazorsko-strankarski vidik. Izražanje nezaupanja Banki Slovenije je prevladujoče in splošno prisotno, ne glede na

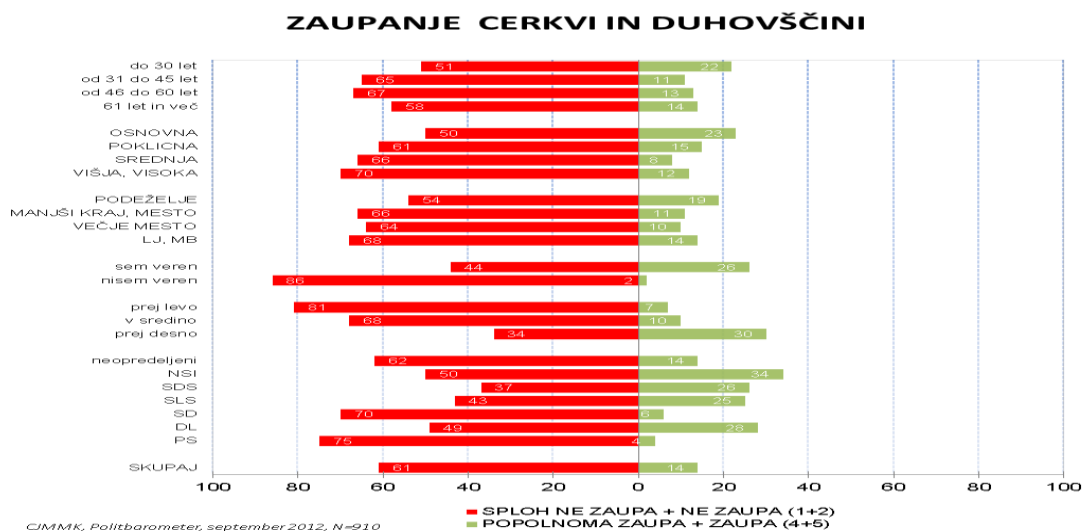
skupinske značilnosti ocenjevalcev. Z nekaj več zaupanja iz povprečja izstopata le skupini najmlajših in preferentov PS.

Graf 3.4

Graf 3.5 ilustrira izražanje nezaupanja cerkvi in duhovščini. Pri tem – za razliko od Banke Slovenije – ponovno vstopi vpliv nazorsko/politične opredeljenosti respondentov. Čeprav je nezaupanje cerkvi prevladujoče in splošno, pa z značilno več zaupanja kot v povprečjih izstopijo verni (26%), desno samoopredeljeni (30%), še posebej preferenti NSI (34%) ter SDS (26%) in SLS (25%). Delež »zaupljivih do cerkve« je nadpovprečen tudi pri najmlajših (22%).

Graf 3.5

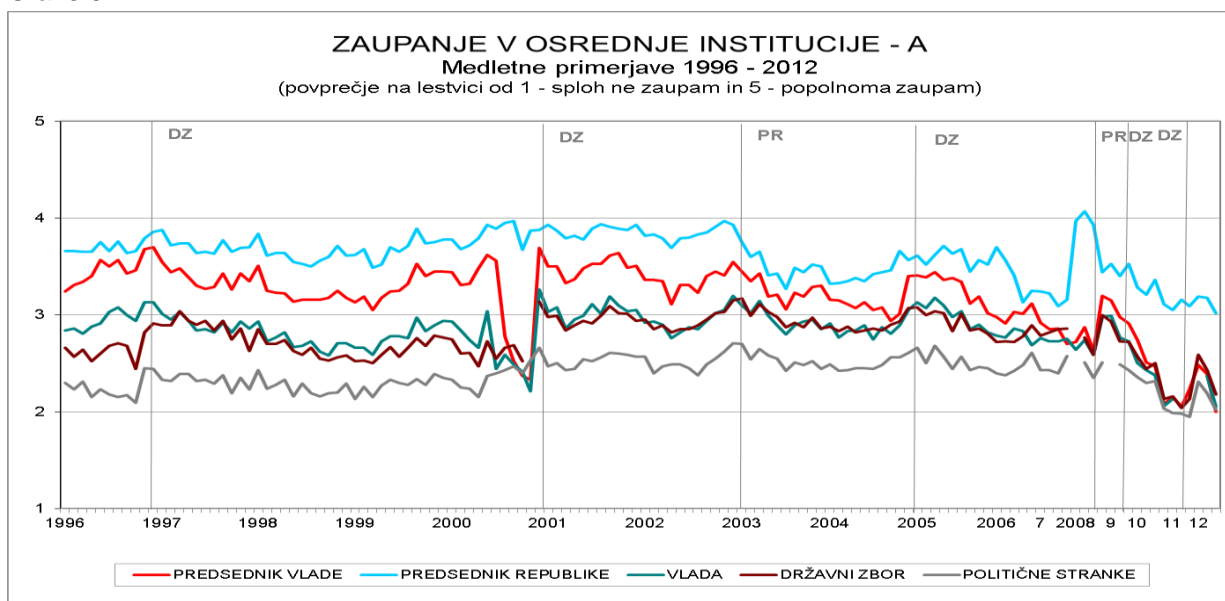

3.2 Zaupanje v institucije – medčasovne primerjave 1996–2012

V nadaljevanju, v grafih 3.6 do 3.10, so prikazana gibanja v izražanju zaupanja po skupinah ustanov v časovnem obdobju 1996-2012.

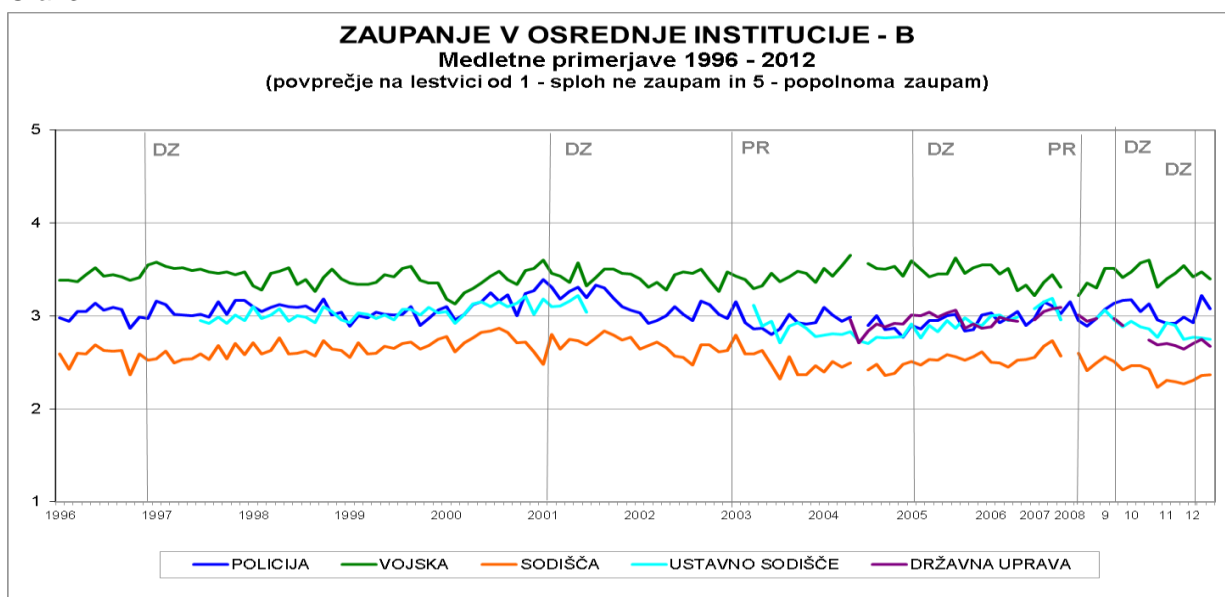
Graf 3.6 jasno ponazarja potek »razpadanja« povezav (zaupanja) med volilnim telesom in oblastjo, še posebej vidno v časovnem izseku 2009-2012.

Graf 3.6

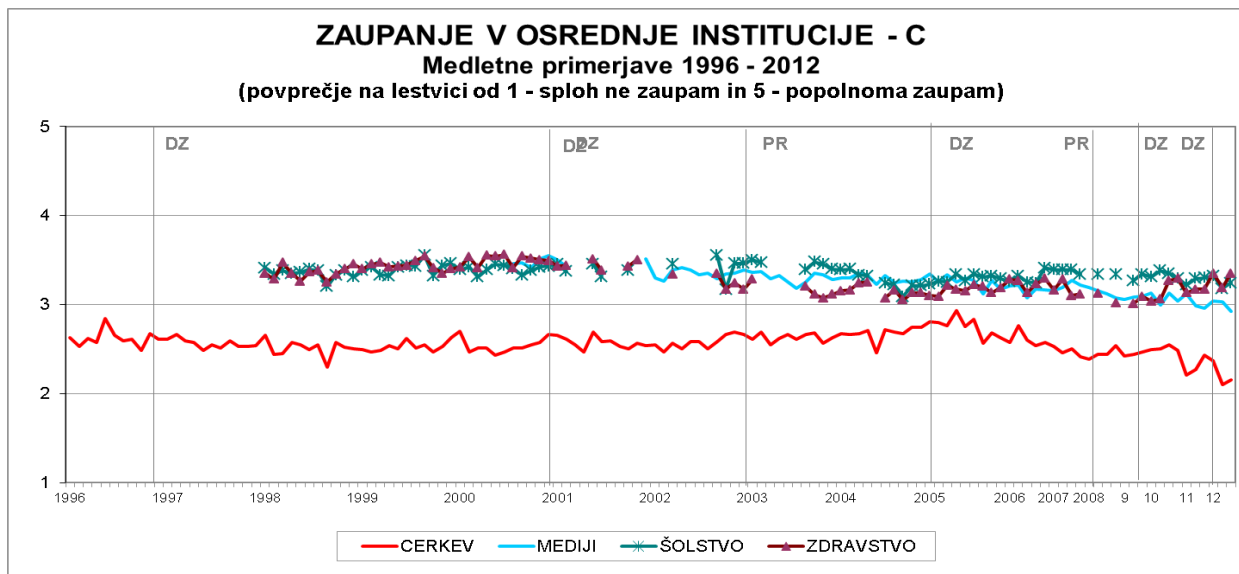
Graf 3.7 sicer nakazuje ustaljenost razmerij do vojske in policije, upadanje zaupanja do Ustavnega sodišča in sodišč na sploh – in še posebej nizko raven zaupanja v pravosodni sistem.

Graf 3.7

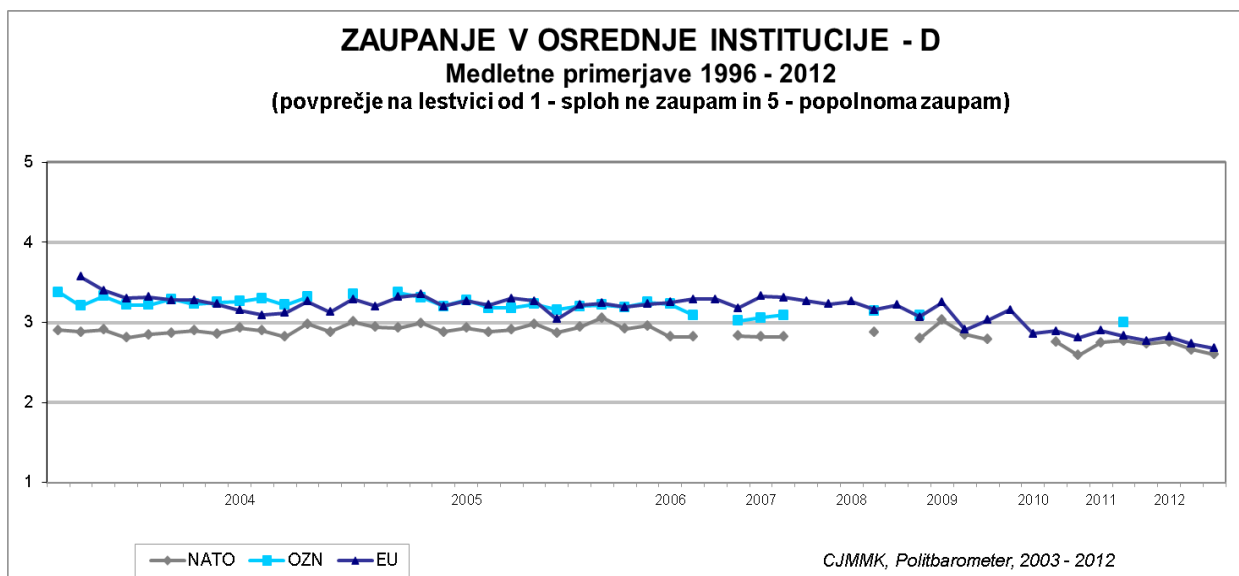
Graf 3.8 nakazuje stabilen pozitiven odnos do zdravstva in šolstva, upadanje zaupanja medijem – in še posebej izrazit upadajoč trend v izražanju zaupanja cerkvi in duhovščini.

Graf 3.8

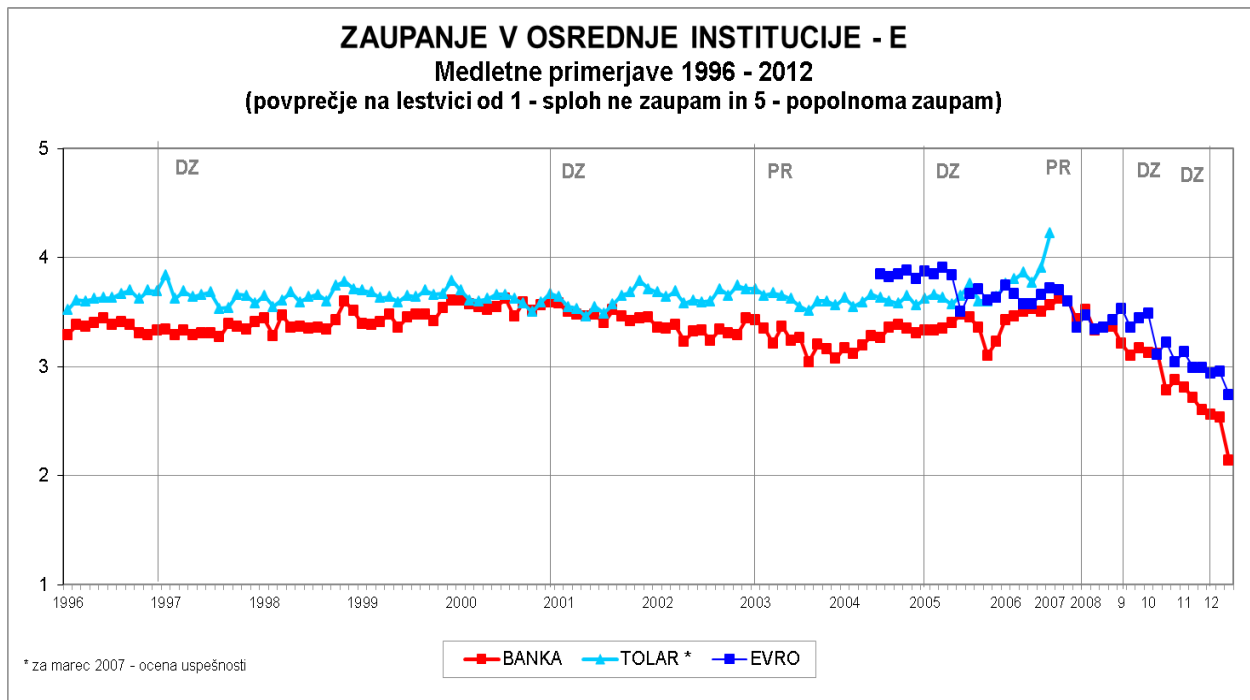
Iz grafa 3.9 lahko razberemo umirjeno stabilno vrednotenje skupine mednarodnih institucij (NATO, OZN, EU), ki pa se na prehodu v drugo desetletje izrazito prevesi: vse bolj narašča nezaupanje v NATO in EU.

Graf 3.9

Graf 3.10 ilustrira izražanje zaupanja v banko, tolar in evro. Ustaljenost odnosa do banke in tolarja ter zaupanje v evro v začetnem obdobju se spremeni v rapidno naraščanje izražanja nezaupanja v banko in evro v preseku 2008-2012. Pri tem najbolj izstopata kritično nizki oceni zaupanja v zadnji, septembrski meritvi!

Graf 3.10

4.0 Zaupanje v institucije sistema: teoretske utemeljitve in predhodne raziskave

Raziskovanje zaupanja v institucije sistema je uveljavljen in razširjen pristop v raziskovanju procesov demokratizacije v sodobnih družbah. Gre za legitimen in široko uveljavljen politološki pristop, o čemer priča obsežna znanstvena literatura. Kot ilustracijo utemeljitve se na tem mestu opremo na obravnavo tega fenomena v knjigi Rus/Toš, Vrednote Slovencev in Evropejcev, Ljubljana 2005, poglavje Zaupanje v institucije sistema, str. 333-369 oz. na članek (Ne-)zaupanje v institucije, Potek demokratične institucionalizacije v Sloveniji (1991-2006), Teorija in praksa, 3-4/2007, str. 367-395. V nadaljevanju podajamo skrajšano verzijo tega članka.

Opredelitev. Almond in Verba (1963) sta v svoji, zdaj že klasični raziskavi politične (civilne) kulture poudarila pomen zaupanja za nemoteno delovanje demokracije. Zaupanje se tako uveljavi kot ena osrednjih kategorij v raziskovanju političnih kultur, o čemer izčrpno poroča tudi Inglehart (1997). Pri raziskovanju odnosa ljudi do politike oz. konkretno pri raziskovanju odnosa ljudi do političnega sistema velja predpostavka, da je stopnja njegove legitimnosti v različnih kulturnozgodovinskih sistemih različna. To se izraža tudi v različnih stopnjah zaupanja v konkretne politične oz. institucionalne sisteme. V razvitih demokracijah tako izhajamo iz predpostavke o visokem zaupanju v institucije, v t. i. novih demokracijah pa iz predpostavke o naraščajočem zaupanju. Gre seveda za poenostavitev pri nakazovanju razlik v izražanju zaupanja v različnih konkretnih sistemih.²

Raziskovalci so v zadnjih desetletjih razkrivali različne primere vstopnih in prehodnih stanj v izražanju zaupanja v institucije demokratičnih sistemov. Tako sta npr. Lipset in Schneider (1987) razkrila praznine v zaupanju v najpomembnejše družbene in politične institucije ZDA. Državljeni se sicer zavedajo nenadomestljivosti institucij, hkrati pa so do njih vse bolj kritični – oz. vse bolj brezbržni. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi raziskovalci v ZRN, kar se izrazi še posebej v odnosu do političnih strank. Raziskovanje zaupanja v institucije je v zadnjih desetletjih navrglo celo vrsto pomembnih vidikov, med drugim o reverzibilnem razmerju med zaupanjem v ljudi in zaupanjem v institucije, o vplivu konfliktnih struktur na izražanje zaupanja, o vplivu preferenčne vezanosti na koalicijske oz. opozicijske stranke na izražanje zaupanja, o vplivu kopičenja izkušenj na izražanje zaupanja oz. o vplivu kopičenja izkušenj na povečano zaupanje pri starejših – ali zgolj o njihovi povečani konformnosti itd. V analizi zaupanja v institucije se lahko opremo tudi na Eastna (1975), ki označuje politično zaupanje kot občutje, da so v političnem procesu upoštevani lastni interesi. Kdor zaupa neki osebi ali instituciji, do nje izraža pozitivno občutje (čustvena sestavina), pripisuje ji pozitivno vrednost (evalvacijska sestavina), vrednotenje praviloma sledi iz moralnih norm in vrednotnih meril. Poleg čustvenih, afektivnih in evalvacijskih sestavin vsebuje zaupanje tudi kognitivne

² Ob tem ne smemo prezreti, da visoko razvit demokratični sistem prav tako predpostavlja, celo terja tudi izražanje nezaupanja. Nezaupanje je izraz neskladja med prevladujočimi individualnimi in kolektivnimi vrednotami oz. neskladja med institucijami kot nosilkami kolektivnih vrednot in nosileci institucionalne moči. Če center moči ni hkrati tudi intimno navezan na vrednote institucije ali če je brez vrednotne orientacije, lahko pričakujemo visoko nestabilnost celotne družbene zgradbe, porast negotovosti in upad družbene aktivnosti. Pozitiven odziv na takšno stanje je sprožanje procesa reinstitucionalizacije.

elemente, ki pa so težje določljivi. Zaupanje je vselej povezano z nekim "objektom", neko osebo (prijateljem, neko skupino, npr. kolegi), neko institucijo (npr. parlamentom, katoliško cerkvijo ipd.) ali pa nekim sistemom (npr. socialno državo, tržnim gospodarstvom) kot kolektivnim subjektom. Temelji zaupanja so pozitivno vrednoteni znaki ali lastnosti, ki jih pripisujemo osebkju zaupanja, in ni nujno, da se jih tisti, ki zaupanje izraža, vedno zaveda.

Za vrednotenje pomena zaupanja v institucije je pomembno, ali gre za specifično ali difuzno zaupanje, v kakšni meri je zaupanje vezano na posamezne subjekte in pod kakšnimi pogoji se zaupanje oblikuje. Ali je zaupanje specifično ali difuzno, je odvisno od tega, kako ta pojem razumemo v vsakokratnem kontekstu. Če tisti, ki zaupa, pričakuje poseben rezultat, neko posebno storitev, je zaupanje v tem primeru specifično. Če je predmet zaupanja cel sistem, ne pa posamezna oseba ali konkretna organizacija, potem je glede na predmet zaupanje difuzno. Zaupanju ne kaže pripisovati neomejenih lastnosti, ki so pogosto izpeljane iz njegove difuzne narave. Zaupanje ni vedno in v celoti neodvisno od specifičnih rezultatov. Odpornost proti razočaranjem je povezana predvsem z difuznostjo pričakovanj. Kdor računa s čisto določenimi rezultati, je razočaran, če jih ni, in se bo odzval z odtegnitvijo zaupanja. Vprašanja o možnosti posplošitve zaupanja in prenosa zaupanja sta morda bolj pod vplivom konkretnega predmeta zaupanja. Kdor zaupa posameznim osebam (npr. nosilcem funkcij), še ne zaupa nujno v institucije; kdor pa čuti zaupanje v demokracijo (difuzni predmet zaupanja), ne more čutiti nezaupanja do vseh demokratičnih institucij. Običajno merjenje zaupanja pokaže praznine v mnogih pogledih, če je postavljen le predmet zaupanja, niso pa vključena tudi pričakovanja, merila vrednotenja in vrednotene lastnosti. Minimalni pogoj za nastanek zaupanja v institucije pa je, da oseba zaznava institucijo. Niso nujni neposredni odnosi, ki temeljijo na osebnih stikih, zadoščajo zaupanja vredni posredovalci. V institucije, ki jim pripisujemo pozitivno vrednotene lastnosti, lažje razvijemo zaupanje. Odnos do vrednot lahko pospešuje ali zavira nastajanje zaupanja. V družbi razširjene vrednote in ideologije torej pomembno vplivajo na zaupanje v institucije. Ljudje namreč različno sprejemajo prizadevanja neke institucije.

Delujoče demokracije se odlikujejo po tem, da tudi konkurentom in političnim nasprotnikom ne odrekajo namere, da upoštevajo pravila igre v svobodnem tekmovanju. Seveda pa tudi v demokracijah zaupanje ni enakovredno razporejeno na vse institucije. Tam, kjer so se izoblikovali in utrdili trajni spori med skupinami, kjer so nastali trajni razkoli, je za eno stran v sporu težko, da si pridobi zaupanje druge strani. Za konkretne slovenske razmere se zdi, da so ti trajni razkoli v povezavi s polpreteklo zgodovino, s partizanstvom in domobranstvom, vprašanjem narodne sprave, komunizmom in antikomunizmom, z levičarstvom in desničarstvom. Seveda pa so lahko vse pomembnejši tudi kulturno-konfesionalni in socialno-strukturni razkoli. Gre torej za razkole na nazorski ravni. Npr. v razsežju libertarno-konservativno in v razmerah postopnega uveljavljanja neoliberalnih ekonomskih konceptov razkol v razsežju delavci, sindikati – menedžerji, lastniki kapitala itd.

Če se zaupanje v neko institucijo večkrat potrdi, se lahko utrdi in postane neodvisno od posameznega rezultata. Če se zaupanje kopiči več let, skozi daljše (življenjsko) obdobje, lahko iz tega izhaja tudi pozitiven odnos med starostjo in zaupanjem v institucije. To je

socializacijska domneva: zametki zaupanja v institucije nastajajo v otroštvu. Predvsem velja, da se med primarno socializacijo oblikuje večje ali manjše zaupanje med ljudmi, ki se lahko s širjenjem izkustva in odpiranjem socialne perspektive med sekundarno socializacijo razširi na konkretne osnovne skupine, pa tudi na institucije in sistem kot celoto. Izražanje zaupanja je odvisno tudi od kratkoročnih okoliščin; zaupanje se lahko omaje zaradi nezadostnih rezultatov, zaradi posebnih sprememb v institucijah ipd. To še posebej velja v primerih, ko raziskava ne zajame le difuznega, stabilnega in proti razočaranju odpornega zaupanja, ki se oblikuje skozi daljša časovna obdobja, temveč tudi izraze (ne)zaupanja kot odzive na konkretno kratkoročno dogajanje.

Raziskave zaupanja v institucije v Zahodni ter Srednji in Vzhodni Evropi. Čeprav na tem mestu ne raziskujemo pojava zaupanja v institucije sistema na mednarodni primerjalni ravni, bomo v prid razumevanja slovenskega konteksta izražanja zaupanja v institucije predstavili pregled ugotovitev iz izbranih primerjalnih raziskav.³

V devetdesetih letih je bil izveden poizkus do tedaj najširšega empiričnega ovrednotenja problema zaupanja v institucije (Listhaug, Wiberg, 1995). Raziskava je temeljila na obsežnem empiričnem gradivu, zbranem v štirinajstih evropskih državah v dveh časovnih presekih.⁴ V analizo je bilo vključenih deset institucij; med njimi cerkev, vojska, sindikati, policija, parlament, velika podjetja itd. Za razumevanje problema pa je pomembna tudi analiza R. Rosa (Rose, 1984), v kateri je šest institucij razvrščenih med vladne (vojska, šolski sistem, pravni sistem, policija, parlament in socialne službe) ter štiri med nevladne (cerkev, tisk, sindikat, velika podjetja). Pokaže se, da ljudje bolj zaupajo vladnim institucijam kot zasebnim. Ko pa v analizo vključimo še rezultate več meritev, se potrdi, da je zaupanje v vladne institucije bolj ali manj stabilno ali rahlo upada, medtem ko se zaupanje v zasebne institucije rahlo povečuje. Tako npr. Norveška, Belgija, Švedska in Velika Britanija kažejo upad zaupanja v vladne institucije, nasprotno pa na Danskem zaupanje vanje narašča; najizraziteje se poveča zaupanje v zasebne institucije v Italiji, pa tudi na Nizozemskem in v Španiji. Pri tem vendarle velja splošna ugotovitev, da je zaupanje v vladne institucije v devetdesetih letih v večini držav večje od zaupanja v zasebne institucije.⁵

V skupini vladnih institucij zavzema parlament v vseh opazovanih državah sorazmerno visoko mesto. To velja za Norveško, Finsko, pa tudi za Nemčijo, Irsko, Nizozemsko, Španijo itd. Medčasovna primerjava pa pokaže, da izražena stopnja zaupanja v parlament v obdobju 1982–1990 večinoma (bolj ali manj vidno) upada. To izrazito velja za Norveško, deloma pa tudi za Islandijo, Nemčijo, Irsko, Francijo, Španijo in tudi za povprečen trend v opazovanih štirinajstih evropskih državah skupaj. V nekaterih od opazovanih držav pa opažamo nasprotno: naraščanje zaupanja v parlament. To se pokaže pri Belgiji, Nizozemski, Veliki Britaniji in Italiji. Hkrati opazimo, da je raven izraženega zaupanja v parlament v posameznih

³ Pri tem se bomo oprli na vir: Rus V., Toš, N., 2005.

⁴ The European Value System Study Group, 1981, 1990.

⁵ Basanez, M., Inglehart, R., Moreno, A.: Human Values and Beliefs, A Cross Cultural Source-book, World Value Survey 1990–1993; Mednarodna raziskava vrednot, SJM 92, SJM 95 in SJM 99. Glej Toš, N., ur., Vrednote v prehodu I–III, Dokumenti SJM, Ljubljana 1997–2004.

državah različna. Kljub nakazanemu negativnemu trendu je izraženo zaupanje Norvežanov v parlament še vedno visoko. Visoko je izraženo zaupanje v parlament še pri Fincih, Nizozemcih in Nemcih, manj zaupanja v parlament pa kažejo Italijani.

Med državnimi institucijami so največ zaupanja deležni izobraževalni sistem, vojska in policija. Tudi trend v teh primerih je pozitiven. Tako je za izobraževalni sistem, ki je deležen visokega zaupanja, značilen prevladujoč pozitiven trend, od česar delno odstopajo Belgija, Nizozemska, Italija in še posebej izrazito Velika Britanija. Sorazmerno visoko raven zaupanja v več časovnih presekih in v vseh opazovanih državah uživa policija, čeprav je v posameznih državah trend negativen (Švedska, Belgija, Velika Britanija). Znotraj skupine institucij civilne družbe zavzema posebno mesto cerkev. Najvišje po stopnji izraženega zaupanja – in visoko med vsemi opazovanimi institucijami – je cerkev na Irskem in v Islandiji, pa vendarle je v obeh državah opazen negativen trend. V vseh preostalih državah je bolj opazen izrazit negativen trend, ki se najvidneje izrazi v Belgiji, Nemčiji, na Irskem, Nizozemskem in v Španiji, kar kaže na potek in širino sekularizacijskih procesov v Zahodni Evropi v opazovanem obdobju. Če opazujemo izraženo zaupanje v institucije na ravni povprečij v opazovanih zahodnoevropskih držav, vidimo, da je po stopnji izraženega zaupanja na prvem mestu policija, sledijo ji izobraževalni sistem, pravosodni sistem, vojska, cerkev, velika podjetja, nato parlament, sindikati in tisk itd. V evropskem povprečju je tisk deležen najmanj zaupanja med vsemi opazovanimi institucijami, sledijo pa mu sindikati, medtem ko je parlament uvrščen na šesto mesto med desetimi opazovanimi institucijami.

Primerjava meritev v Sloveniji (WVS: 1992) s prikazanimi zahodnoevropskimi državami v istem časovnem izseku (1990–1992) opozarja na razlike in posebnosti. Tako je npr. zaupanje v parlament v Sloveniji le na polovici evropskega povprečja in daleč najnižje v primerjavi z opazovanimi državami. Od evropskih povprečij Slovenija odstopa še z nižjim zaupanjem policiji, pravnemu sistemu, sindikatom, cerkvi in podjetjem. Zaupanje v izobraževalni sistem je na ravni evropskega povprečja, zaupanje v vojsko le neznatno pod njim, zaupanje množičnim občilom pa znatno nad njim. Pri vsem tem je predvsem očitno, da Slovenija po obsegu izraženega zaupanja od opazovanih evropskih držav značilno odstopa. Pokaže pa se, da je tudi v Sloveniji zaupanje v izobraževalni sistem najvišje; visoko pa je tudi zaupanje v policijo in vojsko. Rezultati novejših meritev (1995, 1999) prvoten vtis v glavnem potrdijo. Končna meritev pokaže, da je zaupanje v parlament izrazito nizko – in močno nižje kot v izhodišču; enako velja za javne službe. Zaupanje močno pritegnejo izobraževalni sistem in množična občila. Tudi tu se izkaže, da je Slovenija mlada demokracija, v kateri državne institucije s tradicijo (npr. policija, vojska) uživajo več zaupanja kot vrhovna zakonodajna oblast (politično pluralen parlament, ki poseiblja demokratični značaj sistema). Ali gre za konflikt med "nedemokratično" naravo države in državljani? Brez dvoma smo še vedno v obdobju legitimizacije demokratičnega sistema.

V analizo lahko vključimo tudi izsledke raziskovanja zaupanja v institucije v srednje- in vzhodnoevropskih državah.⁶ Na podlagi meritev, ki so bile opravljene leta 1995 v desetih srednje- in vzhodnoevropskih državah,⁷ lahko ugotovimo, da je med državljani v teh državah zaupanje v institucije nasploh bistveno nižje kot v zahodnoevropskih državah. To še posebej velja za izraženo zaupanje v politične oz. državne institucije. Poleg tega pa opazamo značilne razlike v izraženem zaupanju med posameznimi vzhodno- in srednjeevropskimi državami. Med opazovanimi državami je, denimo, izraženo zaupanje v vlado najvišje v Sloveniji in na Češkem; zaupanje v parlament je najvišje na Hrvaškem in v Sloveniji; izraženo zaupanje v cerkev in duhovščino je najvišje v Romuniji in Ukrajini; izraženo zaupanje v banke je visoko v Sloveniji, na Slovaškem, v Bolgariji in na Češkem, izrazito nizko pa je v Ukrajini, Belorusiji itd. Med opazovanimi institucijami je najvišjega zaupanja v znatnem delu opazovanih vzhodnoevropskih držav deležna cerkev. To še posebej izstopa v Romuniji, Ukrajini, Belorusiji in Poljski – najnižjega zaupanja pa je deležna cerkev na Češkem in v Sloveniji. Predsednik republike, zvečine neposredno voljen, je pretežno deležen visokega zaupanja in – razen na Slovaškem – bistveno višjega kot parlament. Družbena gibanja in množična občila so nasploh deležna visokega zaupanja – in bistveno višjega kot parlament in vlada itd. To pušča vtis, da je legitimnost vladnih organizacij pogojena s sodelovanjem z nevladnimi.

Tudi na osnovi podobne raziskave v skupini vzhodnoevropskih držav (Plasser, Ulram, 1996) lahko potrdimo, da izražanje zaupanja v politične institucije v opazovanih državah kaže na razlike med njimi. Tako, denimo, na Madžarskem, Češkem in še posebej v Sloveniji predsednik republike uživa najvišje zaupanje. To je verjetno povezano z njihovimi osebnostmi in omejenimi ustavnimi pooblastili, kar jih dviga nad raven dnevne politike in političnih spopadov ter postavlja v vlogo predstavnikov sistema, moralnih razsojevalcev in iskalcev notranjega ravnotežja in smiselnih kompromisov. Bistveno drugačen, ustavno in politično, je položaj v Rusiji in na Poljskem, kjer predsednik z velikimi osrednjimi pooblastili, neposrednim vplivom na izvršilno oblast in s pravico veta igra vlogo "predsedniško karizmatične" zaščite ustave (Offe, 1994). V takih sistemih predsedniki ne uživajo visokega zaupanja, razen na Hrvaškem, kjer je leta 1995 (ob koncu t. i. domovinske vojne) predsednik republike užival visoko zaupanje prebivalstva.

Drugi dostopni viri kažejo, da je pomanjkanje zaupanja v politične institucije očitno predvsem v Rusiji, kjer razen vojske – kot ustanove nacionalne identifikacije – vse druge institucije vzbujajo visoko nezaupanje in dvom. Tudi na Poljskem vzbuja vojska zaupanje, politična elita (parlament, vlada) pa ga nima. Celo tradicionalna institucija, kot je poljska cerkev, izgublja znaten del zaupanja in se je po nezaupanju približa parlamentu in vladi. Podobne vzorce sprememb v izražanju zaupanja lahko odkrijemo tudi na Češkem, le s to razliko, da med ljudmi vlada uživa visoko zaupanje, cerkev in parlament pa bistveno nižje itd.

⁶ Opiramo se na raziskave, ki so potekale v okviru projekta New Democracies barometer (Rose, 1996).

⁷ Rose, R., Haerpfer, Ch.: New Democracies, Barometer IV: A10-Nation Survey, Studies in Public Policy, University of Strathclyde, Glasgow, 1966

S primerjavami med izsledki raziskav v Zahodni, Srednji in Vzhodni Evropi torej lahko ugotovimo, da je izražanje zaupanja v politične institucije v srednje- in vzhodnoevropskem prostoru po družbenih preobratih v sredini devetdesetih let bistveno nižje kot v zahodnoevropskih državah z dolgoletno demokratično tradicijo. Pokaže se, da je tudi zaupanje v civilne institucije tu nižje kot v zahodnoevropskem prostoru, da pa odstopanja pri tem niso tako izrazita. Kot že rečeno, zaupanje v cerkev v dveh "pretežno pravoslavnih" državah (Romunija, Ukrajina) daleč presega evropska povprečja, hkrati pa zaupanje v dveh pretežno (Slovenija) oz. delno (Češka) "katoliških državah" značilno zaostaja za evropskimi povprečji. To ponazarja posebnost sekularizacijskih procesov, ki v vseh državah t. i. vzhodnega bloka oziroma v postsocialističnih državah niso potekali izenačeno in pod enakimi vplivi. Sekularizacijski procesi v vzhodnoevropskih državah so bili pretežno prisilni in pogosto le navidezni, primarna ljudska religioznost je ostala globoko zakoreninjena; v Sloveniji in na Češkem pa so bili sekularizacijski procesi manj pod vplivom političnosistemskih določilnic in – vsaj v Sloveniji v zadnjih desetletjih – znotraj splošnih tokov, značilnih za zahodnoevropski družbeni in kulturni prostor, torej znotraj modernizacijskih procesov (tudi procesov urbanizacije) in prevladujočega liberalizma.

Prikazane primerjave srednje- in vzhodnoevropskih držav glede na obseg oz. moč izraženega zaupanja v politične institucije (parlament, vlada, predsednik) ponujajo pričakovano uvrstitev: na vrhu je Slovenija, sledita ji Hrvaška in Češka, na dnu pa se najdeta Ukrajina in Belorusija. Pri prvih dveh državah niso brez pomena "preddemokratična" politična praksa, ki se je razvijala v jugoslovanskem samoupravnem socializmu, ter odprtost in usmerjenost teh dveh (nekdanjih jugoslovanskih federalnih enot) držav na Zahod. Iz primerjav sredi devetdesetih let sledi, da je v Sloveniji (skupaj s Češko) vlada deležna daleč največjega zaupanja, še z več zaupanja pa izstopa predsednik republike. Izrazito visoko zaupanje uživajo tudi nacionalna banka, kar legitimira gospodarsko razsežnost sistema, in – skupaj s Češko in Slovaško – ženska gibanja, kar označuje sistem z vidika uveljavljanja človekovih pravic.

Raziskava (ne-)zaupanja v institucije – SJM 2006

Uvrstitev institucij. V raziskavo SJM 2006⁸ je bilo s pomočjo lestvice zaupanja⁹ vključenih dvajset institucij. Uvrstitev pokaže, da se pred vsemi z najvišjim povprečjem izraženega zaupanja uvrsti družina, na dno, z daleč najnižjim povprečjem, pa politične stranke. Pri opazovanju uvrščenih institucij se ne bomo omejili zgolj na njihovo umestitev v rang, temveč bomo poizkušali pokazati na uvrstitve posameznih od njih glede na njihov širši pomen in pripadnost. To lahko storimo tako, da opazovane institucije razvrstimo glede na njihove značilnosti v skupine oz. kategorije. Prva med njimi je skupina "čistih" državnih institucij (parlament oz. državni zbor, vlada, predsednik vlade, predsednik republike) in ob njih še institucije reda in varnosti (policija, vojska) ter pravosodje (sodišča). Sledijo institucije države blaginje: institucije s področja gospodarstva (banke, gospodarska podjetja, tolar) ter institucije

⁸ Slovensko javno mnenje 2006/2, Role of Government, CJMMK, reprezentativni vzorec polnoletnih prebivalcev Slovenije, N = 1516, oktober–december 2006.

⁹ Lestvica: 1 – sploh nič ne zaupam / 4 – v celoti zaupam.

civilne družbe (šole,¹⁰ množični mediji, sindikati, cerkev in duhovščina). V kontekst državnih institucij oz. kot pogoja njihovega delovanja, še posebej v zvezi z zakonodajno in izvršno oblastjo, pa lahko obravnavamo še politične stranke. In končno se v samostojno skupino uvrščajo še mednarodne organizacije (OZN, NATO, EU). Ko opazujemo uvrstitev teh skupin institucij v rangu zaupanja, zlahka pridemo do ugotovitve, da se v vrh ranga uvrščajo osebki iz človekove intimne ter institucije iz obsega civilne družbe oz. države blaginje ter mednarodne institucije, na dno ranga pa se uvrščajo državne institucije (politične stranke, državni zbor, predsednik vlade, vlada) ter med njimi cerkev in duhovščina kot edina civilnodružbena ustanova. Očitno je, da ob najvišjem vrednotenju, zaupanju v intimno družinsko okolje ljudje svojo socialno stabilnost iščejo in najdejo predvsem v civilnodružbenem kontekstu, da pa se v državopolitičnem in cerkvenem kontekstu čutijo omejene, utesnjene, lahko bi rekli celo iz njega izključeni.

Uvrstitev opazovanih institucij lahko pogledamo še z druge plati, namreč, glede na razmerje v izražanju zaupanja oz. nezaupanja.¹¹ Po uvrstitvi na tej osnovi (graf 1) se opazovane institucije uvrščajo tako kot prej, vendar je predstava o njihovem položaju v "zakladnici izraženege zaupanja" med ljudmi še bolj izostrena.¹² Če izvzamemo visoko zaupanje v družino, se v skupino s prevladujočim zaupanjem, ki presega nezaupanje, uvrščajo še šole, slovenski tolar, banke, Evropska unija ter gospodarstvo oz. podjetja; poleg njih se v skupino z izravnanim deležem zaupanja in nezaupanja uvršča še OZN. Sledi skupina, ki jo označuje manj izrazit presežek nezaupanja nad zaupanjem. Sem se uvrščajo sindikati, vojska, sodišča, predsednik republike, mediji in OZN. V zadnjo skupino se uvrščajo ustanove, ki jih označuje visok presežek nezaupanja nad zaupanjem¹³.

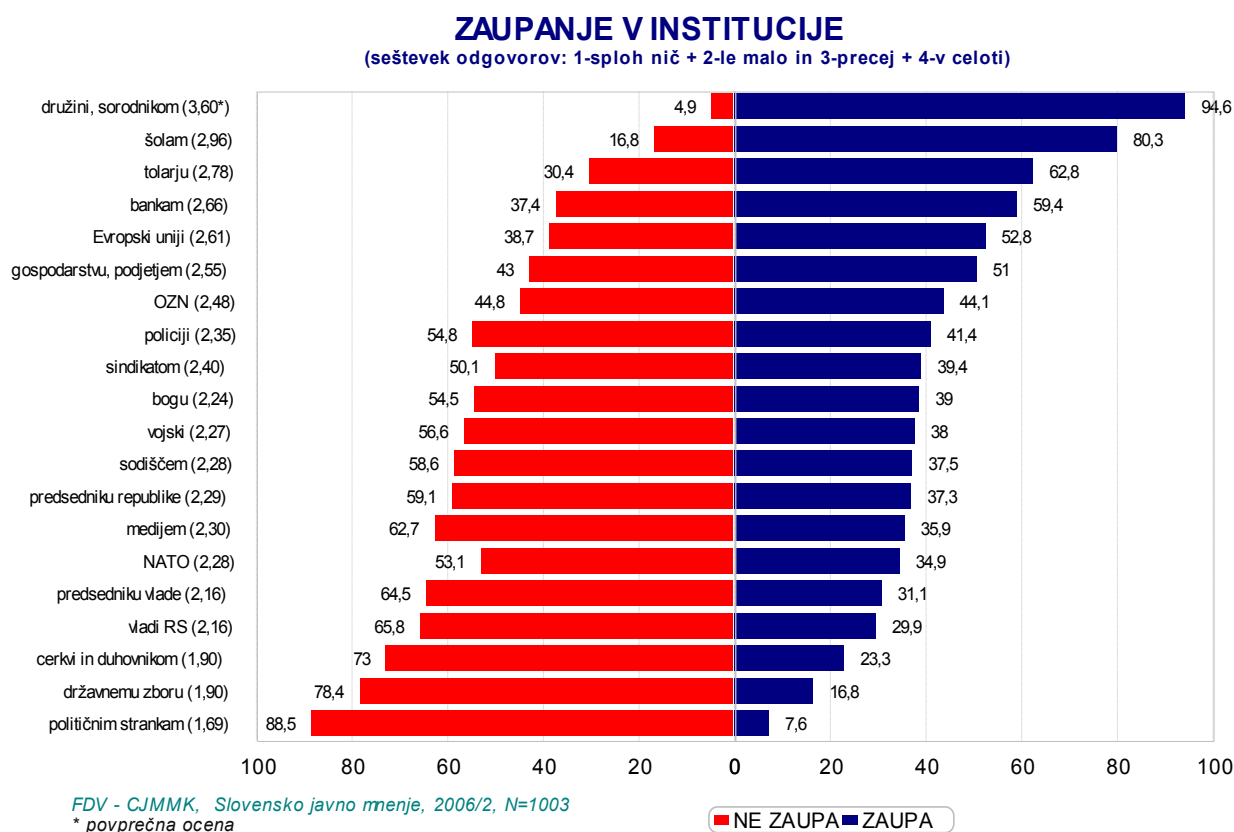
¹⁰ Uvrstitev izobraževalnih med civilnodružbene institucije ustreza statusu "družbenih dejavnosti" (oz. družbenih servisov), čeprav so v zadnjih letih tudi te vse bolj v presečišču politike in države.

¹¹ zaupanje: 3 – precej +4 – v celoti; nezaupanje: 1 – sploh nič, 2 – le malo

¹² V grafu 1 so prikazane le vrednosti izraženege zaupanja in nezaupanja, manjkajoča vrednost do 100 % pa predstavlja deleže neopredeljenih.

¹³ Delež nezaupanja za dva- in večkrat preseže delež izraženege zaupanja. Na dno te skupine, z daleč najmanj zaupanja in največ nezaupanja, se uvrstijo predsednik vlade (1 : 2,1), vlada (1 : 2,2), cerkev in duhovščina (1 : 3,1), državni zbor (1 : 4, 6) in politične stranke (1 : 12).

Graf 1

Kako se izraža zaupanje v posamezne institucije oz. posamezne skupine institucij in kaj ga določa. Pokazali bomo na strukturne značilnosti v izražanju zaupanja v institucije. Pri tem bomo bolj izčrpni pri prikazovanju državnih institucij, omejili pa se bomo v prikazu civilnodružbenih, še posebej, če zanje velja, da v opredeljevanju do njih ni bistvenih razlik. Tako v prikaz ne bomo vključili analize zaupanja v družino in zaupanja političnim strankam, saj pri njiju iz prevladujočega zaupanja oz. nezaupanja odstopata le majhni skupini (pri družini 4,9 % in pri političnih strankah 7,6 %) – in torej ni kaj analizirati.

Državni zbor. Med državnimi institucijami se v rangi zaupanja najnižje uvrsti državni zbor. Pokaže se, da delež respondentov, ki izražajo zaupanje, naraste oz. upade glede na starost, deloma glede na izobrazbo, najizraziteje pa zaniha ob razvrščanju glede na strankarske preference, zadovoljstvo z demokracijo in izražanje zaupanja predsedniku vlade. Občutek "udeležbe na oblasti" pri respondentih, ki preferirajo koalicijske stranke, v ocenjevanju državnih institucij deluje afirmativno oz. konformno. Samo v ilustracijo: daleč najvišje zaupanje državnemu zboru smo izmerili med preferenti NSI, med respondenti, ki izrekajo zaupanje predsedniku vlade, med tistimi, ki so zadovoljni z demokratičnostjo razmer, med preferenti SDS in med desno samoopredeljenimi.

Vlada in predsednik vlade. Drugi dve na rangi zaupanja najnižje uvrščeni državni ustanovi sta vlada in predsednik vlade. Za vlado je značilno, da delež izraženih nezaupanj močno preseže delež zaupanj. Med vsemi opazovanimi kategorijami vladi največ zaupanja izrekajo preferenti koalicijskih strank (NSI, SDS in SLS). Z visokim zaupanjem vladi izstopajo tudi

respondenti, ki zaupajo v cerkev, ter verniki, ki redno tedensko obiskujejo verske obrede, respondenti, ki so zadovoljni z demokratičnostjo, desno samoopredeljeni itd. Največ nezaupanja vladi pa izrekajo preferenti opozicijskih strank (SNS, SD, LDS), levo opredeljeni, slojno najnižje uvrščeni, respondenti, ki ne obiskujejo verskih obredov, najmlajši respondenti ter študentje, dijaki itd. Že površna analiza pokaže, da na izostrovanje odnosa do vlade najbolj vpliva odnos do njenih političnih nosilcev.

Podobne uvrstitve in povezave pa razkrije tudi analiza izrekanja zaupanju predsedniku vlade. Pri tem je zanimivo, da zaupanje predsedniku vlade skokovito narašča po starostnih skupinah: od nizkega pri najmlajših do visokega pri najstarejših. Najmlajši v izrekanju zaupanja predsedniku vlade ostajajo daleč za povprečjem in kar tri četrtine se jih znajde med nezaupljivimi. Med najstarejšimi pa je delež zaupljivih značilno nad povprečjem, delež nezaupljivih pa glede na povprečje bistveno zmanjšan, čeprav prevladujoč. Analiza glede na izobrazbene kategorije pokaže manjša nihanja, zaznamo pa, da je pri najnižje izobraženih nezaupljivih nekaj manj in zaupljivih nekaj več kot v povprečju. Analiza glede na zaposlitvene skupine izostreno pokaže predvsem opredeljevanje študentov in dijakov, torej najmlajših, in upokojencev, torej najstarejših. Med študenti in dijaki je delež nezaupljivih visoko nad povprečjem in delež zaupljivih globoko pod njim. Upokojenci pa po deležu nezaupljivih zaostajajo za povprečjem, ga pa po deležu zaupljivih značilno presežejo.

Glede na to, da se enaka razmerja v izražanju zaupanja med najmlajšimi in najstarejšimi ter med študenti, dijaki in upokojenci pokažejo tako pri vladi kot pri predsedniku vlade, se na svojski način zastavlja vprašanje pooblaščenosti izvršne oblasti kot usmerjevalke razvoja in nosilke reformnih programov v imenu mlajšega dela prebivalstva.

Primerjava izražanja zaupanja vladi in predsedniku vlade ne kaže značilnih odstopanj. Predsednik vlade – kot personificirana institucija – ni deležen pričakovanega povečanega zaupanja. Skladno s pričakovanji se pokaže, da je tudi izrekanje zaupanja predsedniku vlade močno odvisno oz. pod vplivom nazorskih opredelitev ocenjevalcev. Tako mu največ zaupanja izrekajo preferenti koalicijskih strank (NSI in SDS), respondenti, ki zaupajo cerkvi oz. tedensko obiskujejo verske obrede, in tisti, ki so zadovoljni z demokratičnostjo, desno samoopredeljeni, negativno opredeljeni do socializma itd. Z visokim deležem izraženih nezaupanj izstopajo respondenti iz najmlajše starostne skupine, študentje, dijaki, preferenti opozicijskih strank (LDS in SD), pa tudi tisti, ki ne zaupajo cerkvi, ki so nezadovoljni z demokratičnostjo razmer itd. Z vidika prej nakazane legitimitete izvršne oblasti tudi na tem mestu posebej izstopa nezaupanje, ki je v temelju odnosa najmlajših, najbolj izobraženih, liberalneje in opozicijsko usmerjenih, sekulariziranih skupin v volilnem telesu do oblasti – in tudi do predsednika vlade. To dodatno spodbuja razmislek o izločenosti znatnega dela volivcev iz političnih razmerij.

Predsednik republike. Med državnimi organi se z višjim deležem zaupanja najvišje uvrsti predsednik republike. Deležen je zaupanja dobre tretjine respondentov in nezaupanja treh petin respondentov; uvršča se značilno nad predsednika vlade oz. vlado in državni zbor.

Pokaže pa se, da se prej nakazane povezave glede na starost in izobrazbo potrdijo tudi v tem primeru. Tako najmlajši izrekajo predsedniku republike bistveno več nezaupanja kot zaupanja, v obojem odstopajo od povprečij. Med najstarejšimi pa jih več kot v povprečju izreka zaupanje in manj nezaupanje. Razlike v izrekanju zaupanja glede na izobrazbene skupine so zabrisane in neznačilne. Med zaposlitvenimi skupinami študentje in dijaki ne izstopajo iz povprečij. Upokojenci izrekajo zaupanje nekako v skladu s prej nakazanim: značilno več kot v povprečju je zaupljivih in manj nezaupljivih. Šele uvedba nazorskih spremenljivk povezave dinamizira. Bolj zaupljivi do predsednika republike so preferenti opozicijskih strank (LDS, SD) – in tudi NSI; izrazito nezaupljivi pa so preferenti SNS, SDS, desno samoopredeljeni ter respondenti, ki negativno vrednotijo socializem, ki zaupajo cerkvi itd.

Cerkev in duhovščina. Med civilnodružbenimi institucijami se najnižje uvrstita cerkev in duhovščina. Cerkvi slaba četrtnina respondentov izreka zaupanje in slabe tri četrtnine nezaupanje. Analiza pokaže, da je izrekanje zaupanja oz. nezaupanja razporejeno neenakomerno in da se smiselne in pričakovane zveze glede na starost, izobrazbo, zaposlitev, prostorsko umeščenost – in še posebej glede na njihove nazorske značilnosti – potrdijo. Preizkus po starostnih skupinah pokaže stopnjevit – in pri najstarejši skupini respondentov izrazit premik v prid zaupanja oz. pri najmlajših prevladujoče izražanje nezaupanja. Podobno se izrazi vpliv pripadnosti izobrazbenim skupinam. Tako med višje in visoko izobraženimi močno prevlada nezaupanje, v osnovnošolski skupini pa značilno upade pod povprečje, naraste pa delež zaupljivih. Značilno več zaupanja v cerkev kot v povprečju torej razkrijemo pri najstarejših in najnižje izobraženih; povečan delež zaupljivih pa odkrijemo še med nezaposlenimi, med respondenti v najslabšem materialnem položaju, med prebivalci podeželja itd. Pokaže se tudi, da je izrekanje zaupanja cerkvi in duhovščini v povezavi z (nazorsko) bližino aktualni oblasti. To najbolj izstopa med preferenti NSI, ki v veliki večini izrekajo zaupanje cerkvi, pa tudi med preferenti SLS, desno samoopredeljenimi, preferenti SDS itd. Močno prevladujoče pa je nezaupanje do cerkve in duhovščine med najmlajšimi, višje in visoko šolanimi ter študenti, dijaki, med prebivalci mest, med levo samoopredeljenimi, preferenti LDS in SD itd.

Za razumevanje izrekanja zaupanja v cerkev in duhovščino v trenutnih slovenskih razmerah je pomembno ugotoviti, kako se do cerkve izrekajo verni oz. neverni, oz. tisti, ki obiskujejo verske obrede. Med vernimi, ki jih je med respondenti polovica, je dobra polovica takih, ki do cerkve izrekajo nezaupanje, in dobri dve petini, ki cerkvi izrekata zaupanje. Delež zaupljivih močno upade med versko neopredeljenimi. Le posamezniki med nevernimi cerkvi in duhovščini izrekajo zaupanje. Tako so med nevernimi nezaupljivi do cerkve tako rekoč vsi, med neopredeljenimi več kot štiri petine in med vernimi dobra polovica respondentov ustrezne skupine. Podobno, a manj izostreno sliko nam ponudi preizkus glede na pogostost obiskovanja verskih obredov: dve tretjini rednih nedeljskih obiskovalcev izreka zaupanje in le dobra četrtnina nezaupanje. Že pri manj rednih obiskovalcih se razmerje obrne: tri petine jih cerkvi ne zaupa, dve petini pa zaupa. Delež zaupljivih do cerkve po kategorijah obiskovalcev verskih obredov upada in je najnižji med respondenti, ki verskih obredov sploh ne obiskujejo.

Za civilnodružbene ustanove na sploh velja predpostavka, da je njihovo uspešno in legitimno delovanje utemeljeno na visokem splošnem zaupanju, če gre za ustanove univerzalnega pomena, oz. na visokem segmentalnem zaupanju, če gre za ustanove, ki delujejo v ožjih družbenih segmentih. Za RKC brez dvoma velja prva predpostavka. Njeno delovanje je sicer nominalno usmerjeno k vernikom, njeno trajno poslanstvo pa ta omejen okvir močno presega, saj se v svoji pastoralni vlogi in kot nosilka določenih vrednostnih konceptov postavlja v celoten družbeni prostor. In v tem pogledu je legitimitetni položaj RKC v slovenskem družbenem prostoru močno sporen, saj uživa večinsko zaupanje le pri ozkem segmentu rednih obiskovalcev verskih obredov.¹⁴

Mediji. Televizija, časopisi in radio sodijo glede na izraženo zaupanje v sredino ranga opazovanih institucij. Njihova umestitev v izražanje zaupanja je v obdobju iz druge polovice 90. let visoka in stabilna. To velja tudi za odmero v SJM 2006₂, kjer se med opazovanimi institucijami uvrstijo na deveto mesto. Delež izraženega zaupanja v medije doseže dobro polovico skupnega izraženega nezaupanja. Pokaže se, da na izražanje nezaupanja oz. zaupanja sicer vpliva pridobljena izkušnja, kot se izraža skozi pripadnost starostnim skupinam, vendar je ta vpliv komaj značilen. Enako velja tudi za vpliv pripadnosti izobrazbenim skupinam, kjer se pokaže kompaktnije nezaupanje do medijev v skupinah od srednješolsko izobraženih navzgor in manjše navzdol. Med zaposlitvenimi skupinami močneje izstopi le skupina študentov, dijakov, podobno kot skupina najmlajših, pri kateri nezaupanje izstopa močneje kot zaupanje. Večja nihanja v izražanju zaupanja pa opazimo med skupinami preferentov političnih strank. Med njimi posebej izstopata s povečanim deležem zaupanja skupini preferentov SLS in NSI, s povečanim deležem nezaupanja pa skupine preferentov opozicijskih strank (SNS, SD, LDS) itd. Med vsemi v analizo vključenimi spremenljivkami pa na izražanje zaupanja oz. nezaupanja najbolj vplivata dve posredni nazorski spremenljivki: (1) med respondenti, ki cerkvi zaupajo, je bistveno večji delež tistih, ki medijem zaupajo. K temu naj dodamo, da opredelitve do medijev ne določa vernost, saj med kategorijami vernih in nevernih ne odkrijemo značilnih razlik; (2) na opredeljevanje do medijev vpliva tudi zaupanje predsedniku vlade. Med respondenti, ki ne zaupajo predsedniku vlade, je kar tri četrtine nezaupljivih do medijev, tisti, ki predsedniku vlade zaupajo, pa daleč nad povprečjem izrekajo zaupanje medijem.

Sindikati. Sindikati sodijo v skupino civilnodružbenih osebkov, ki so bili v slovenskem prostoru v obdobju do konca 90. let nizko uvrščeni, s prehodom v novo desetletje pa se uvrščajo visoko, v zgornji rob srednje tretjine. Medčasovne primerjave nakažejo visok položaj in stabilnost njihovega uvrščanja v obdobju 2000–2006. Tako se tokrat sindikati uvrstijo bistveno višje kot večina državnih institucij in višje kot vojska, NATO, sodišča, mediji in policija. Analiza nakaže okoliščine, ki vplivajo na oblikovanje in izražanje zaupanja sindikatom. Pokaže se, da k temu prispevajo celotna življenjska izkušnja in tudi politična socializacija v preteklih družbenih razmerah, zaposlitveni status, saj skladno s pričakovanjem zaposleni in upokojniki bolj pogosto izrekajo zaupanje sindikatom kot nezaposleni oz.

¹⁴ Ta skupina predstavlja približno 16 % vseh respondentov.

študentje, dijaki. Pokaže se tudi, da k izražanju nezaupanja v sindikate prispeva tudi skrajno neugoden materialni položaj v družini itd. Da na oblikovanje odnosa do sindikatov vpliva tudi nazorska opredeljenost, ilustrira ugotovitev, da je med preferenti opozicijskih strank (SD in LDS) bistveno več zaupljivih, med preferenti vladne SDS pa bistveno več nezaupljivih do sindikatov. Kot dodatno ponazoritev vpliva nazorske opredeljenosti dodajmo, da k zaupanju sindikatu prispevata tudi pozitivna opredelitev do socializma ter leva samoopredeljenost.

Sodišča in policija. Sodišča se glede na izraženo zaupanje uvrščajo nekako v sredino ranga; slabe tri petine jim izrekajo nezaupanje, dobra tretjina pa zaupanje. Pogosteje kot v povprečju sodiščem zaupajo najmlajši, visoko izobraženi, upokojenci, preferenti LDS in SDS ter desno opredeljeni itd. Najmanj zaupanja do sodišč pa kažejo respondenti iz skupin najstarejših, višje izobraženih, preferentov SNS, SD, levo opredeljenih, najnižje slojno opredeljenih itd.

Aktualna meritev zaupanja uvršča policijo v zgornji del srednje tretjine opazovanih institucij, neposredno za sindikati. Pokaže se, da je delež respondentov, ki izrekajo policiji zaupanje, še vedno značilno pod deležem respondentov, ki ji izrekajo nezaupanje. Analiza nakaže uniformnost opredeljevanja; nobenih razlik ni med starostnimi in izobrazbenimi kategorijami, le neznatne razlike med kategorijami glede na bivalno okolje itd. Preizkus s spremenljivkami, ki označujejo nazorski kontekst, pa se le deloma potrdi. Tako npr. zaupljivi do predsednika vlade v večji meri zaupajo policiji; tisti, ki zaupajo cerkvi, v večji meri zaupajo tudi policiji in obratno; tisti, ki so z demokratičnostjo razmer nezadovoljni, so daleč bolj nezaupljivi do policije kot tisti, ki so z demokratičnostjo razmer zadovoljni itd.

Evropska unija in OZN. Evropska unija se uvršča v zgornjo tretjino, med institucije z visokim, nadpolovičnim deležem izraženega zaupanja; delež nezaupljivih dosega dobro tretjino respondentov. Analiza pokaže, da se izražanje zaupanja oz. nezaupanja do EU kaže dokaj monotonno in izenačeno. Iz nakazanega povprečnega razmerja s povečanim deležem nezaupanja izstopajo skupine preferentov DESUS, SNS, poklicno izobraženi, nezadovoljni z demokratičnostjo razmer, respondenti, ki negativno vrednotijo kapitalizem, nezadovoljni z materialnimi razmerami v družini itd. Izražanje zaupanja, ki je sicer prevladujoče, pa vidneje izstopa med visoko izobraženimi, študenti, dijaki, med preferenti NSI, SDS, med desno samoopredeljenimi, med zadovoljnimi z demokratičnostjo razmer, med respondenti, ki pozitivno vrednotijo kapitalizem oz. negativno vrednotijo socializem, med rednimi obiskovalci verskih obredov itd.

Slovenski tolar; banke. Med civilnodružbenimi institucijami iz ekonomskega sektorja se po izraženem zaupanju najvišje uvrsti slovenski tolar, sledijo mu banke in gospodarstvo oz. podjetja. Za vse tri ustanove velja, da so uvrščene visoko, v zgornjo tretjino, in da jim respondenti izrekajo v povprečju več oz. celo značilno več zaupanja kot nezaupanja. To še posebej izrazito izstopa pri vrednotenju slovenskega tolarja. Vanj je konec leta 2006 izreklo zaupanje skoraj dve tretjini respondentov, nezaupanje pa le slaba tretjina. Med skupinami, ki so tolarju izrekli največ zaupanja, se uvrščajo najstarejši, visoko izobraženi, dobro materialno situirani v družini, levo in desno opredeljeni, zadovoljni oz. zelo zadovoljni z materialnimi

razmerami v družini itd. Nakaže se tudi zveza z nazorskimi in političnimi opredelitvami. Največ zaupanja v tolar tako izrekajo preferenti koalicijskih strank (NSI in SDS), a izrazito tudi SD. V tolar zaupajo tudi respondenti, ki zaupajo tudi predsedniku vlade oz. cerkvi, ki so zadovoljni z demokratičnostjo razmer itd.

Tudi banke sodijo po izraženem zaupanju v vrh opazovanih institucij. Tri petine vseh respondentov bankam izrekajo zaupanje, slabi dve petini pa bankam ne zaupata. Med bolj nezaupljivimi kot v povprečju so slabše materialno oskrbljeni, nezadovoljni z materialnimi razmerami, preferenti SNS in DESUS, tisti, ki ne zaupajo predsedniku vlade, itd. Z nadpovprečnim zaupanjem v banke izstopajo preferenti LDS, levo opredeljeni itd.

Šole, izobraževalni sistem. Neposredno za družino se z najvišjim, štiripetinskim deležem izraženega zaupanja uvrstijo šole. Šole se v vsem obdobju opazovanja (1991–2006) uvrščajo visoko v rangu zaupanja, kar ustreza visokemu vrednotenju izobrazbe. Analiza pokaže, da v izražanje zaupanja po opazovanih skupinah ni bistvenih razlik, da pa vendarle s povečanim zaupanjem nastopajo visoko izobraženi, preferenti SD, levo opredeljeni itd. Več nezadovoljnih kot v povprečju pa odkrijemo med osnovnošolsko izobraženimi, nezaposlenimi, med preferenti SNS, med respondenti, ki negativno vrednotijo socializem, med tistimi, ki se sami slojno opredeljujejo kot "povsem spodaj", ki so nezadovoljni z materialnimi razmerami, itd.

Zaupanje v institucije – medčasovne primerjave 1991–2006

Primerjave v obdobju 1991–2006. V tabeli (v prilogi) so prikazani rezultati vseh meritev zaupanja v institucije v obdobju 1991–2006.¹⁵ V skrajni desni koloni tabele so prikazana povprečja vseh izmerjenih deležev odgovorov, kar ponuja pogled na končno uvrstitev opazovanih institucij v rangu skupnega zaupanja; v dnu tabele pa so prikazana letna povprečja zaupanja v vse (oz. izbranih 14) institucije, kar kaže na spremembe v izražanju zaupanja do vseh opazovanih institucij po obdobjih. Oglejmo si najprej prvo uvrstitev. Visoko v vrh z najvišjim skupnim povprečnim deležem (90,3 %) se uvrsti družina, povsem na dno z daleč najnižjim deležem (7,3 %) pa politične stranke. Poleg družine se visoko uvrstijo še šole, izobraževalne ustanove, slovenski tolar in Banka Slovenije. Sledi skupina ustanov, pri katerih je povprečen delež zaupanja v obsegu od ene tretjine do ene polovice. Na zgornji rob te skupine se uvrščajo predsednik republike, OZN, banke, Evropska unija, Slovenska vojska in tudi sosedi, na spodnji rob pa NATO, policija, predsednik vlade, gospodarska podjetja, bog in mediji. V spodnjo skupino, s povprečnim zaupanjem (pod 33 %), pa se uvrščajo sodišča, vlada, sindikati, cerkev in duhovščina, državni zbor in politične stranke.

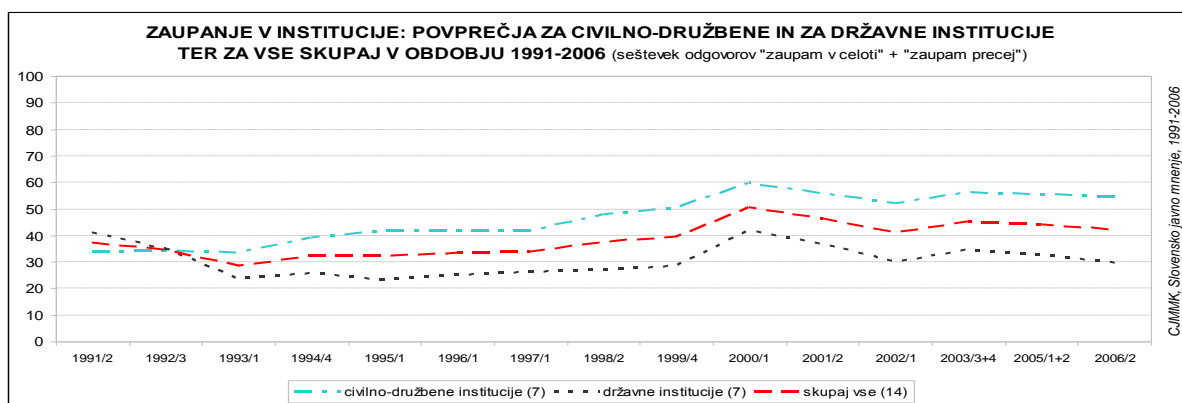
Seveda je ta uvrstitev po svoje varljiva, saj zabriše izrazite padce in vzpone v izražanju zaupanja posameznim institucijam.

¹⁵ V prikazu so za vsako meritev podani seštevki odgovorov "zaupanje je veliko", "zaupanje je precejšnje" (3 + 4) za vsako opazovano institucijo posebej.

Da so padci in vzponi v opazovanem obdobju po letih izraziti, ilustrira robna vrsta v tabeli, kjer so podana letna povprečja za vse opazovane institucije oz. posebej za izbor štirinajstih institucij, ki so vključene v opazovanje v vsem obdobju. Graf 2 ponazori gibanje oz. spremembe povprečij deležev izraženih zaupanj v obdobju 1991–2006: pokaže višje vstopno zaupanje leta 1991 (37,4 %), njegov postopni upad do 1993 (28,5 %) in nato postopen vzpon, ki doseže svoj vrh leta 2000 (50,7 %), ki se delno potrdi tudi leta 2001 (46,1 %). Meritev 2002 (41,1 %) pa že nakaže značilen zdrs oz. zmanjšanje skupnega zaupanja; meritvi v letih 2003 (45,3 %) in 2005 (44,2 %), torej v časovnem izseku, v katerega sredini so državnozbornske volitve (2004), izkaže ponoven vzpon povprečnega zaupanja na raven iz leta 2001; časovni presek 2005–2006 (44,3 %) pa nakaže ponovno značilen upad povprečnega zaupanja v institucije.

Z vidika razvoja demokratičnega institucionalnega sistema se tako očrtujeta dve obdobji. Prvo, od leta 1991 z višjim izhodiščem (37,4 %), padcem dve leti kasneje (1993: 28,5 %) in ponovnim vzpenjanjem na izhodiščno zaupanje konec devetdesetih let (1998: 37,5 %; 1999: 39,5 %). In drugo obdobje, ko leta 2000 skupno zaupanje v institucije doseže svoj "plafon" (50,7 %), nato pa ponovno upade in z meritvijo 2006 (42,3 %) doseže "dno" sicer na višji ravni kot v prvem obdobju.

Graf 2

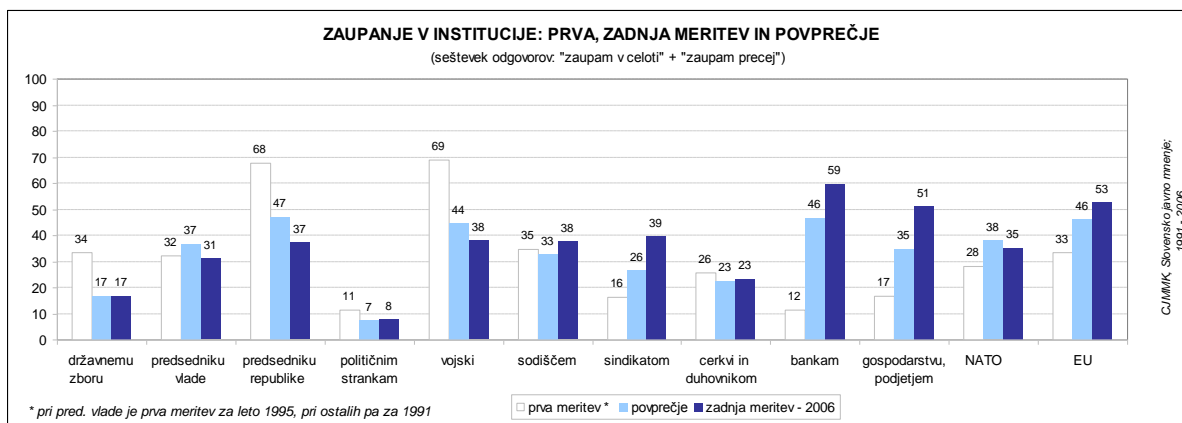

Graf 2 ponazori trend zaupanja v civilnodružbene in državne institucije. Civilnodružbene institucije, z izjemo začetnega obdobja (1991/93), močno presegajo državne institucije; končen povprečni delež zaupanja v državne institucije je skoraj dvakrat manjši od zaupanja civilnodružbenim institucijam.

Primerjave med prvo, zadnjo meritvijo in povprečjem vseh meritev. Primerjava meritev na teh časovnih točkah (tabela) dodatno ponazori graf 3. V grafu so prikazana gibanja deležev celotnega zaupanja za opazovane ustanove, in sicer tako, da je za vsako od njih najprej (prvi stolpec) prikazan delež zaupanja iz prve meritve, nato povprečen delež zaupanja vseh meritev in zatem (tretji stolpec) delež zaupanja ob zadnji meritvi.¹⁶

¹⁶ Prva meritev praviloma pada v leto 1991 oz. kasneje, zadnja meritev pa je bila praviloma opravljena leta 2006.

Graf 3

V grafu so prikazane meritve zaupanja le za izbrane najznačilnejše politične, civilnodružbene in meddržavne institucije. Očitno je, da je visoko oz. višje izhodiščno zaupanje prek znižanega povprečja značilno upadlo do zadnje meritve pri: predsedniku republike, vojski, državnem zboru in na najnižji ravni celo pri političnih strankah. Tej nasprotno tendenco, namreč: nizko prvo meritev, višje povprečje in višjo oz. visoko končno umestitev, kažejo šole oz. izobraževalne ustanove, banke, Banka Slovenije, gospodarska podjetja, mediji, sindikati in Evropska unija. V tretjo skupino ustanov z relativno "stabilnimi" deleži izraženega zaupanja v obeh presekih in povprečju pa se uvrščajo: cerkev in duhovščina, vlada, policija itd.

Ti različni "modeli" umeščanja zaupanja v politične in civilnodružbene institucije ponazarjajo specifične v njihovem uveljavljanju, so pa brez dvoma tudi izraz celotnega poteka (bolj ali manj) demokratične institucionalizacije slovenske družbe in njenega razvoja v obdobju 1991–2006. Tako npr. položaj gospodarskih osebkov jasno kaže na začetni pretres gospodarskih struktur in njihovo postopno stabilizacijo (gospodarstvo, banke). Skozi del prikazov je razvidno postopno osveščanje ljudi in njihovo spoznavanje možnosti, ki izhajajo npr. iz povezovanja z Evropsko unijo ipd. "Model", ki pokrije večino političnih institucij, pa razkrije (višja) izhodiščna pričakovanja, ki v kasnejšem obdobju ne dobijo potrditev. Prehod v nove sistemske razmere, ki jih označujeta strankarski pluralizem in uvajanje tržnih odnosov, je namreč rojeval razočaranje. Deloma pa se v tem modelu skriva tudi visok začetni osamosvojitveni entuziazem, kar še posebej velja za premike v izražanju zaupanja vojski, predsedniku republike, pa tudi političnim strankam. Začetno nizko zaupanje v gospodarske subjekte izraža frustracijo in bojazen glede pogojev preživetja in ekonomskega razvoja; zaključno manjše zaupanje oz. nenaraščanje zaupanja v institucije političnega sistema – po petnajstih letih njihovega razvoja – sproža kritično presojo in opozorila glede narave, stanja in rezultatov demokratične politične institucionalizacije slovenske države.

Primerjave meritev 2000/2005/2006. V nadaljevanju bomo pokazali gibanje zaupanja v preseku 2000–2005–2006 in s tem ilustrirali obdobje, ki ga v izhodišču označujejo doseženi viški ("plafon")¹⁷ v izražanju zaupanja in dve odmeri po zamenjavi nosilcev izvršne oblasti

¹⁷ Meritev označuje vrh v izražanju zaupanja, ki v politični časovnici sovpada z iztekom politične t. i. Bajukove vlade, velikim volilnim vzponom LDS in nastopom tretje Drnovškove koalicijske vlade, na drugi strani pa točki

2004–2006. Pričakovali bi, da bo zamenjava nosilcev izvršne oblasti spodbudila več zaupanja v državne institucije, vendar se to le deloma potrdi. Tudi tu se, podobno kot prej, pokažeta vsaj dva prepoznavna modela: prvi, v katerega se uvrščajo vse politične institucije, pa tudi cerkev, mediji in NATO. Pri njem gre za izrazito stopničasto upadanje izmerjenega zaupanja od "plafona" do zadnje meritve. Za to skupino institucij je značilno, da jim je izraženo zaupanje upadlo ne le iz "plafona" (2000) na točko zadnje meritve (2006), ampak izrazito tudi v preseku 2005–2006. Slednje se še posebej močno izrazi pri vojski, predsedniku vlade, vladi, državnem zboru, manj izrazito pa tudi pri cerkvi in duhovščini, pri medijih in tudi pri političnih strankah. Za to skupino institucij torej velja, da so v obdobju vladavine t. i. pomladne koalicije močno pod "plafonom" in da so na obeh časovnih točkah bistveno manj podprte. Pri tem je zanimivo, da se gibanje zaupanja medijem in cerkvi podreja modelu, ki ustreza upadajočemu zaupanju političnih institucij: mediji so v preseku 2000–2006 bistveno izgubili na zaupanju; podobno velja tudi za izražanje zaupanja v cerkev in duhovščino, ki je v preseku 2000–2006 izgubila dobro petino izhodiščnega zaupanja.

V drugi model, ki nakazuje stabilnost izmer zaupanja oz. manj izrazita nihanja, pa se uvrščajo: na visoki ravni šole, banke, pa tudi gospodarska podjetja, sindikati, OZN ipd. Za to skupino institucij je značilno, da po odmerkih zaupanja ostanejo na ravni izmerjenega plafona ali pa od njega le neznatno odstopajo navzdol; v tej skupini tudi ni značilnih premikov v odmerkih zaupanja v preseku 2005–2006. To še posebej velja za banke, podjetja ipd. Za sindikate, ki jih označuje relativna stabilnost zaupanja, pa se v preseku 2005–2006 pokaže upad, zaupanje pa še vedno ostane na visoki ravni iz leta 2000.

Nakazane razlike v gibanjih zaupanja skrivajo specifične v procesih demokratične institucionalizacije. Pri osebnih, ki označujejo človekovo intimno okolje, v teh presekih ne opazimo značilnih premikov. Veliki premiki, pomembni z vidika končnega stanja (2006), pa so vidni pri političnih institucijah. Proces demokratične institucionalizacije se v zadnjih petih letih in še posebej v zadnjih dveh letih, po zamenjavi nosilcev zakonodajne in izvršne oblasti, ni obrnil v pozitivno smer. Celotno zaupanje v institucije je spet v upadanju in tudi zaupanje v politične institucije v tem obdobju izrazito upada. Zamenjava nosilcev izvršne oblasti torej ni vnesla med ljudi novih spodbud in napovedane "sproščenosti", kar bi se izrazilo v povečanem zaupanju v politične institucije.

Sklepi

V temelju demokratične institucionalizacije družbe je zaupanje ljudi v sistem. V razvitih demokracijah torej izhajamo iz predpostavke zaupanja, v novih demokracijah pa iz predpostavke naraščajočega zaupanja v sistem. Stopnja zaupanja izkazuje raven legitimite sistema. Razvit demokratični sistem pa hkrati predpostavlja (terja) tudi izražanje nezaupanja.

neposredno po zmagi SDS na volitvah jeseni 2004 in nastopom Janševe koalicijske vlade in novembrom 2006, po njenem skoraj dvehletnem delovanju.

Nezaupanje je izraz neskladja med prevladujočim individualnimi in kolektivnimi vrednotami oz. med institucijami kot nosilkami kolektivnih vrednot in nosilci institucionalne moči. Če centri moči niso hkrati tudi intimno navezani na vrednote institucij oz. če so brez vrednotnih orientacij, lahko pričakujemo visoko nestabilnost celotne družbene zgradbe, naraščanje negotovosti in upad družbenih aktivnosti. Pozitiven odziv na takšno stanje je sprožanje procesa reinstitucionalizacije oz. intenzivirano izmenjevanje elit v institucionalnih vlogah zakonodajne in izvršne oblasti. Na to sta še posebej opozorila Lipset in Schneider (1983), ki sta pokazala na praznine v zaupanju v najpomembnejše družbene in politične institucije ZDA.¹⁸ To se kaže v naraščajoči kritičnosti do nosilcev izvršne in zakonodajne oblasti in hkrati v nezaupanju do političnih institucij, a ob hkratnem zavedanju njihove nenadomestljivosti. To se še posebej izrazi v odnosu do političnih strank.

Prikaz raziskav, opravljenih v devetdesetih letih v državah Zahodne Evrope ter v državah Srednje in Vzhodne Evrope, v glavnem potrди predpostavko, da je v prvih, tradicionalnih demokracijah na temelju nakopičenega pozitivnega izkustva o vrednotno skladnem delovanju institucij uveljavljeno njihovo pozitivno vrednotenje v značilno večji meri kot v državah, ki jih označujemo kot mlade demokracije. Opravljene raziskave Slovenijo med slednjimi uvrščajo v vrh oz. na spodnji rob tradicionalno demokratičnih držav.

Namen naše analize je bil pokazati na značilnosti poteka demokratične institucionalizacije tako, kot se ta kaže skozi izražanje zaupanja v institucije sistema. Pri tem se opiramo na razkrite trende v izražanju zaupanja v državne in civilnodružbene institucije v obdobju 1991–2006 (graf 2). Pokaže se, da je vstopno zaupanje v institucije političnega sistema v Sloveniji, neposredno po njeni osamosvojitvi (1991), sorazmerno visoko – in višje kot zaupanje v civilnodružbene institucije. Meritve zaupanja po dveh letih delovanja nove demokratične institucionalizacije (1992–1993) pokažejo splošen upad zaupanja, ki ga določata nasprotujoča si trenda v izražanju zaupanja civilnodružbenim ustanovam, ki narašča, ter državnim ustanovam, ki izrazito upade. Od tega časovnega preseka dalje se uveljavi stabilen postopen trend dviganja zaupanja v civilnodružbene institucije ob hkratni stagnaciji (na nizki ravni) zaupanja v državne ustanove. Šele na prehodu 1999–2000 zaznamo nagel vzpon izražanja zaupanja tako v civilnodružbene kakor tudi državne ustanove. V naslednjih letih pa je trend negativen, saj beležimo značilen upad zaupanja na obeh razsežjih. Pri tem zaupanje v civilnodružbene institucije ostane še vedno na visoki ravni, zaupanje v državne institucije pa zopet značilno upade in se približa v desetletju pred tem izmerjenemu dnu. V obdobju 2002–2006 se izmerjeno zaupanje rahlo vzpne (2003) in nato upada do zaključne točke meritev (2006). Na tej točki zaupanje v državne ustanove ponovno pristane blizu dna, izmerjenega v preteklem desetletju, zaupanje v civilnodružbene ustanove pa rahlo upade, vendar pristane na visoki ravni z značilnim presežkom nad zaupanjem v državne ustanove. Tak sumaren prikaz gibanja zaupanja v institucije na ravni skupnega izmerjenega zaupanja sicer delno pritrди tezi o nizkem, a naraščajočem zaupanju v institucije sistema v t. i. mladih demokracijah. Ne pritrди pa pričakovanjem o ugodnejši uvrstitvi državnih ustanov pred civilnodružbenimi in še

¹⁸ Ta pojav je tem bolj očiten v ZDA, v drugem mandatu G. Busha ml.

posebej ne o uvrstitvi državnih ustanov v razmerah novo nastale demokratične države. Presenetljivo in pozitivno pa je odkritje o ugodnem trendu in visoki uvrstitvi zaupanja v civilnodružbene ustanove v tem časovnem izseku v Sloveniji.

Za pravilno razumevanje te splošne slike poteka demokratične institucionalizacije slovenske države in družbe je prav, da pokažemo, katere državne (politične) in civilnodružbene institucije vežejo nase več ali manj zaupanja in s tem odločilno oblikujejo splošne trende. Nizko uvrstitev državnih institucij v največji meri določa izražanje ne-zaupanja političnim strankam in državnemu zboru, medtem ko ostajajo vlada, predsednik republike, vojska in policija na višjih ravneh izraženega zaupanja. Vendar tudi za slednje v petnajstletnem obdobju opazovanja velja, da se uvrščajo skladno s splošno dinamiko izražanja zaupanja – in znotraj nakazanih negativnih trendov. Za tri opazovane državne ustanove: državni zbor, vojsko in predsednika republike, izrecno velja, da so bili deležni izjemno visokega vstopnega zaupanja (1991). Zaupanje v državni zbor je v vseh kasnejših meritvah močno upadlo in ostaja na nizki oz. najnižji ravni, zaupanje predsedniku republike in vojski pa se je spustilo na nižjo, vendar še vedno visoko nadpovprečno raven v primerjavi s preostalimi političnimi institucijami. Med vsemi opazovanimi iz te kategorije pa le politične stranke vseskozi ostajajo na nizki ravni, tako rekoč brez vsakršnega zaznanega zaupanja.

Med civilnodružbenimi institucijami pa k njihovi visoki uvrstitvi in ugodnemu umeščanju v opazovanem obdobju v največji meri prispevajo izobraževalne ustanove, slovenski tolar, Banka Slovenije, banke na sploh ter gospodarska podjetja, pa tudi sindikati. Za izobraževalne ustanove velja, da v vsem opazovanem obdobju vežejo nase visoko naraščajoče zaupanje, ki presega vse druge opazovane institucije. Za banke velja izredno nizko zaupanje v izhodišču in njihovo postopno in naglo naraščanje na visoko raven; visoko zaupanje je vezano tudi na pojav slovenskega tolarja, vse od njegove uveljavitve do njegove odprave. Tudi zaupanje v gospodarske subjekte in sindikate se vzpne z nizke začetne ravni na visoko zaključno raven. Med civilnodružbenimi ustanovami splošno sliko naraščajočega zaupanja in zaupanja na visoki ravni kazi le izražanje zaupanja v cerkev in duhovščino, ki ostaja v vsem petnajstletnem obdobju na nizki izhodiščni ravni.

Na tem mestu ne bomo posebej povzemali podrobne analize gibanj v času ter obdobjih prikazov strukturnih analiz izražanja zaupanja v posamezne institucije oz. v skupine institucij, lahko pa pritrdimo uvodoma nakazanim hipotezam. Analiza v glavnem pritrdi domnevi, da je izražanje zaupanja v institucije v funkciji znanja, izobraženosti in stopnje politične kulture posameznika. Za kategorije, ki jim je lastno lažje sprožanje medčloveškega zaupanja, velja, da lažje in bolj izražajo tudi zaupanje v institucije. Analiza tudi potrди, da je izražanje zaupanja v funkciji izkušenosti, da so torej starejši, z več družbene izkušnje, bolj zaupljivi do institucij sistema, pa tudi bolj konformni v njihovem ocenjevanju, kar se prav tako izrazi v višjem zaupanju. Če gre pri mlajših za neizoblikovanost kritične distance do institucij političnega sistema, se pri starejših, najstarejših, kažejo tendence konformizacije, težnja k priznavanju, sprejemanju danega stanja, dopadljivejšemu izražanju odnosa do funkcioniranja institucij in njihovih nosilcev. Analiza pritrdi tudi domnevi, da se v izražanju zaupanja

zrcalita tudi nazorska opredeljenost in politična bližina nosilcem vsakokratne izvršne oblasti. Jasno se namreč pokaže – in to ne le v preseku 2006, temveč tudi na osnovi raziskav iz preteklih let – da znatno več zaupanja v državne institucije, kot v povprečju, izrekajo preferenti strank, ki so trenutno udeležene v koalicijski vladi in obratno, da ostajajo preferenti t. i. opozicijskih strank mnogo bolj zadržani v izrekanju zaupanja v politične institucije. Oboje tem bolj velja v opredeljevanju do parlamenta, vlade, predsednika vlade, v manjši meri pa za predsednika republike, vojsko, policijo, sodstvo itd.

Lahko bi rekli, da splošno stanje v izražanju zaupanja ni kritično, težko pa bi ga označili za zadovoljivo. Ko ocenjujemo stanje splošnega zaupanja v civilnodružbene ustanove, še posebej v izobraževalni sistem in v opazovanje vključene gospodarske osebe, ga lahko označimo kot zadovoljivo in ugodno. Prav civilnodružbene ustanove imajo pomembno vlogo pri zagotavljanju notranje stabilnosti in legitimnosti družbenega sistema kot celote. Od tega ugodnega stanja pa bistveno odstopa izražanje zaupanja v državne oz. politične ustanove.

Almond in Verba nas opozarjata na pomen, ki ga ima izražanje zaupanja za ugotavljanje legitimnosti sistema. Glede na nizko raven v izražanju zaupanja v osrednje državne ustanove in negativne trende v zadnjem obdobju, se prej ali slej vedno znova postavlja vprašanje legitimnosti poteka demokratične institucionalizacije slovenske države. Nizko izraženo zaupanje določujoče zamejuje in omejuje druge oblike participatornega delovanja državljanov in izvrševanja nadzornih vlog nosilcev oblasti. Procesu političnega odločanja tako zgubljajo svojo široko demokratično bazo in so preneseni v roke maloštevilnih profesionaliziranih političnih upravljavcev. V takšnih razmerah ostajajo politične stranke, kot sistemsko gonilo procesov demokratičnega odločanja, dejansko v lasti ozkih gremijev in v svoji sprevrženi vlogi. S svojim delovanjem ne izvablajo zaupanja pri ljudeh. V demokratičnem institucionalnem sistemu tako nastajajo oz. ostajajo vrzeli in praznine, kar ovira njegovo polnejšo uveljavitev. Posebej pomembno v danih razmerah v Sloveniji je visoko povprečno zaupanje v institucije civilne družbe, še posebej tiste med njimi, ki stojijo v polju državne regulacije (šole, univerze, banke, denar itd.). Zmanjševanje oz. spodnašanje zaupanja v te ustanove lahko prevesi notranja razmerja v družbeni zgradbi. To lahko zadene legitimnost sistema kot celote.

LITERATURA

Almond, G. and S. Verba (1963): *The Civil Culture; Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, Princeton University Press.

Basanez, M., Inglehart, R., Moreno, A.: *Human Values and Beliefs, A Cross Cultural Sourcebook, World Value Survey 1990–1993*.

Easton, D. (1975): 'A Re-Assessment of the Concept of Political Support'. *British Journal of Political Science* 5: 435–57.

Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization*, Princeton University Press, New Jersey.

Kaase, M., Newton, K., Toš, N. (1995): *Zaupanje v vlado in Zaupanje Slovencev v demokratični sistem, Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana*.

Lipset, S. M. and W. Schneider (1987): *The Confidence Gap: Business, Labor and Government in the Public Mind*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Offe, C. (1994): *Der Tunnel am Ende des Lichts*, Frankfurt.

Plasser, F., P. Ulram (1996): *Measuring Political Culture*, v: Plasser, Pribersky (eds.): *Political Culture in Eastern Central Europe*, London.

Rose, R. (1984): *Understanding Big Government*. London: Sage.

Rose, R., Haerpfer, Ch. (1966): *New Democracies, Barometer IV: A10-Nation Survey, Studies in Public Policy*, University of Strathclyde, Glasgow.

Rus, V., Toš, N. (2005): *Vrednote Slovencev in Evropejcev, Analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja*, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, IDV, CJMMK, Dokumenti SJM 13, Ljubljana, str. 333–369.

Toš, N. (2007): *Potek demokratične institucionalizacije*, SJM 2006/2, Poročilo 2, E-dokumenti SJM, CJMMK, Ljubljana. Dostop: www.cjm.si/e-dokumenti.

Toš, N. (1999, 2004): *Vrednote v prehodu II. in III, Slovensko javno mnenje 1990-1998 in 1999–2004*, Dokumenti SJM 6 in 10, FDV, IDV, CJMMK, Ljubljana.

Rezultati meritev zaupanja v institucije v obdobju 1991–2006 (seštevek odgovorov "zaupanje je veliko" in "zaupanje je precejšnje" – v %)

	1991/2	1992/3	1993/1	1994/4	1995/1	1996/1	1997/1	1998/2	1999/4	2000/1	2001/2	2002/1	2003/3+4	2005/1+2	2006/2	povprečje 1991-2006
Bogu	30,3	28,1	26	29,2	32,1	29,3	-	33,5	35,3	44	41,8	33,8	38,9	42,2	39	34,5
Sosedom	38	38,9	33,9	38,8	37,2	35,2	28,9	45,4	47	50,3	48,6	43,2	53	52,2	-	42,2
družini in sorodnikom	87,9	88,9	87,8	89,4	89,7	86,9	86,7	89	92	93,6	91	88,1	94,1	94,3	94,6	90,3
cerkvi in duhovnikom	25,7	20,3	17,4	19,4	21,1	22,2	17,4	21,5	23,6	30,1	26,8	21,4	23,8	25,2	23,3	22,6
televiziji, časopisom, radiu	25,5	23,1	19	23,7	25,7	28,2	31,8	34,7	43,7	52,2	46,1	36,1	45,1	38,6	35,9	34,0
izobraževalnim ustanovam	52,7	56,7	56,7	67,4	71,6	68,8	69,8	76,1	73	82,7	80,3	77,2	82,4	77,2	80,3	71,5
Sindikatom	16,2	13,1	11,5	12	14,5	14,2	12,8	29	29,2	39,9	36,3	40,6	42,6	44,4	39,4	26,4
političnim strankam	11,3	7,7	3,2	4,7	4,5	4,4	6,4	4,3	6	13,6	9,4	6,3	8,9	11,4	7,6	7,3
državnemu zboru ¹	33,6	20,1	15	15	10,1	11,2	13	9,1	11,7	23,6	17,7	14,6	21,5	20,7	16,8	16,9
predsedniku republike ²	67,8	59,1	46,6	45,3	36,3	40,2	41,7	44	44,8	59,2	55,6	45,9	41	41	37,3	47,1
Vladi	32,5	34,4	13,6	14,3	27,9	28,7	27,6	26,3	29,7	43,9	41,3	29,7	34,9	35	29,9	30,0
predsedniku vlade	-	-	-	-	32,4	34,7	30,9	33	36,1	48,3	48,6	36,2	37,4	35	31,1	36,7
Vojski	69	59,8	41,8	48,7	29	33,1	31,6	35,2	39,3	53,3	45,9	38,9	55,4	47,8	38	44,5
Sodiščem	34,7	31,4	24,5	26,2	25,7	24,3	29,6	33,2	31,6	45,3	41,7	35,6	34,4	32,6	37,5	32,6
Policiji	37,7	31,2	20,7	27,9	28,3	34	33,5	36,8	37,3	53,1	46,9	40	44,8	40,8	41,4	37,0
Bankam	11,6	21,4	27,7	35,2	40,2	44,2	46,4	52,7	54,6	65,5	65,5	58	54,9	59,1	59,4	46,4
gospodarstvu, podjetjem	16,8	15,6	13,8	25,8	28,8	28,8	26,8	32,8	37,1	53,2	45,3	42,4	50	50,8	51	34,6
slovenskemu tolarju	-	-	-	-	55,2	53,6	52,6	63,3	61,8	69,2	69,8	64,6	64,4	64,2	62,8	62,0
Banki Slovenije	-	-	-	-	45,8	48,8	50,4	59,6	61,5	68,7	68,2	60	57,9	61,9	-	58,3
Zvezi NATO	-	-	-	-	-	-	28,2	-	42,8	44,7	38,4	31,5	40,1	42,5	34,9	37,9
EU	-	-	-	-	-	-	33,4	-	47,6	41	41,8	42,2	55,8	55,2	52,8	46,2
OZN	-	-	-	-	-	-	37,2	-	48,1	51	49,9	41,6	52,3	51,3	44,1	46,9
Skupaj povprečje vsi	37,0	34,4	28,7	32,7	34,5	35,3	35,1	40,0	42,4	51,2	48,0	42,2	47,0	46,5	42,9	
Skupaj 14 institucij	37,4	34,5	28,5	32,5	32,4	33,5	33,9	37,5	39,5	50,7	46,4	41,1	45,3	44,2	42,3	

Vir: Raziskave SJM 1991–2006; CJMMK FDV

¹ slovenska skupščina

² predsedstvo Republike Slovenije

³ ni meritve v let

